

ΜΑΡΚΟΥ ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΟΣ ΠΟΙΗΜΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΛΑΤΩΝΑ

Τὸ ποίημα τοῦτο τοῦ Μάρκου Μουσούρου¹ εἶναι ἐν ἀξιολογώτατον ποιητικὸν δημιούργημα, τὸ ὁποῖον ἔσχε τὴν τύχην πλείστων ὄσων ἔργων τῆς λογίας βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς παραδόσεως τοῦ πεζοῦ καὶ τοῦ ἐμμέτρου λόγου, ἅτινα ἔμειναν ἐπὶ πολὺ ἐν ἀπορίᾳ μελέτης διὰ τὴν περὶ τὴν γλῶσσαν ἐμπάθειαν τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας. Δηλαδή τιθεμένου πρώτου τοῦ γλωσσικοῦ ἐνδιαφέροντος εἰς τὴν μελέτην τῶν κειμένων δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μελετηθοῦν, ὡς ἔδει, κείμενα ἀρχαιοπρεπῆ μὴ παρουσιάζοντα τοιοῦτον ἐνδιαφέρον, ἐνῶ ἀντιθέτως ἠὲνοήθησαν κείμενα δημώδη ὀλιγώτερον σημαντικὰ πλείστων λογιωτέρων², ἐφ' ὅσον ἡ λογοτεχνικὴ ἀξία δὲν καθορίζεται ὑπὸ τῆς γλώσσης, ἀλλ' ὑπ' αὐτοῦ τοῦ καλλιτεχνικοῦ ποιοῦ τοῦ ἔργου. Ἐν ἑκ τῶν ἀναμφισβητήτου ἀξίας ἔργων τοῦ 15' αἰῶνος, ἅτινα ἐξεφράσθησαν διὰ τῆς ἀρχαίας γλώσσης, εἶναι ἡ ἐνταῦθα ἐξεταζομένη ποιητικὴ σύνθεσις.

Ἱστορία τοῦ ποιήματος. Τὸ ποίημα εἰς τὸν Πλάτωνα τοῦ Μάρκου Μουσούρου ἐγράφη κατὰ τὸν Ἰόβιον³ εὐθὺς μετὰ τὸ 1510

¹) Στοιχειώδης περὶ Μουσούρου (1470 ; - 1517) βιβλιογραφία. P. Iovii, *Elogia virorum litteris illustrium* (Βασιλεία, 1575), σελ. 57 - 58.—Theod. Ducas, *Travels in various countries in Europe*, (ἐκδοθὲν ὑπὸ Charles Mills, Λονδῖνον, 1822), τόμ. I, σελ. 12 - 14. — Nic. Komneni Paradopoli, *Historia Gymnasii Patavini* (Βενετία, 1726) τόμ. II, σελ. 294 - 295. — Christiani Boernerii, *De doctis hominibus Graecis...in Italia...* (Λειψία, 1750), σελ. 219 - 232. — Rad. Menge, *Πραγματεία περὶ Μουσούρου*, ἐν ἀρχῇ τοῦ ε' τόμου τοῦ Ἑσυχίου, τῆς ἐκδόσεως Schmidt, Ἰένα, 1868. — Ambroise-Firmin Didot, *Alde Manuce et l' Hellénisme à Venise* (Παρίσιος, 1875), σελ. 460 - 464. — Émile Legrand, *Bibliographie Hellénique*, τόμ. I διὰ τοὺς 15' - 15' αἰῶν., σελ. CVIII - CXXIV. — H. Pernot, *Études de Litterature grecque moderne* (Παρίσιος, 1916), σελ. 142 - 164. — Ν. Β. Τωμαδάκη, *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν*, Α', 1952, σελ. 39 - 40. — Ἡλίας Βουτιερίδης, *Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας* (Ἀθῆναι, 1924), σελ. 270 - 287. — Ἰω. Καλιτσουνάκι, ἄρθρον ἐν τῷ Ἑγκυκλ. Λεξ. «Ἡλίου», τόμῳ 13, 1953, σ. 848 - 849, περὶ τοῦ Μουσούρου, ὅπου καὶ ἡ λοιπὴ βιβλιογραφία.

²) Ὅσα φρονεῖ περὶ τοῦ ζητήματος ὁ ἡμέτερος καθηγητὴς κ. Ν. Τωμαδάκης, ἐν σελ. 24 τῆς «Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν».

³) Πρβλ. Iovii, *Elogia...*, σελ. 57.

(ὄπωςδῆποτε ἐν Βενετία). Ὁ Διονύσιος Θερειανὸς⁴ ὅμως δὲν συμφωνεῖ ὑποστηρίζων, ὅτι τὸ ποίημα ἐγράφη κατὰ τὰ μέσα καὶ τέλη Αὐγούστου τοῦ 1513, ἵνα προτεθῆ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Πλάτωνος, γενομένης κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους, πρὸς ἐπίρρωσιν τοῦ παπικοῦ βουλεύματος διὰ τὴν ἴδρυσιν τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς τῆς Ρώμης, ἀνακοινωθέντος τῷ Μουσούρῳ δι' ἐπιστολῆς⁵ τοῦ Λέοντος Ι', φερούσης ἡμερομηνίαν 6ην Αὐγούστου 1513 καὶ καλούσης αὐτὸν εἰς συνεργασίαν διὰ τὴν σχολὴν ταύτην. Ἡ γνώμη αὕτη φαίνεται ἡμῖν πάνυ ἀπίθανος διὰ τὸν ἐλάχιστον χρόνον, ὅστις ἐμεσολάβησε μεταξὺ τῆς ἐπιστολῆς καὶ τῆς ἐκδόσεως, οὐχὶ ἀρκετὸν διὰ τὴν σύνθεσιν τοῦ ἐκ διακοσίων στίχων τούτου καὶ ὄζοντος ἐλλυχνίου ποιήματος. Οὐδ' ἐξ ἄλλου τὸ κύριον θέμα τοῦ ποιήματος εἶναι ἡ προτροπὴ διὰ τὴν ἴδρυσιν τῆς σχολῆς (προβλ. κατωτέρω). Τέλος μὴ ἀρνούμενοι ὅτι πράγματι ὁ Μουσούρος φροντίζει ἐν τῷ ποιήματι καὶ διὰ τὴν ἐπίρρωσιν τῆς παπικῆς ιδέας, θεωροῦμεν ἀσφαλὲς ὅτι τῆς ιδέας ταύτης οὔσης ἀρκετὰ παλαιότερας δὲν ἐχρειάσθη ὁ Μουσούρος νὰ πληροφορηθῆ περὶ αὐτῆς διὰ τῆς ἐπιστολῆς. Ἐπομένως ὁ χρόνος τῆς συγγραφῆς τοῦ ποιήματος πρέπει νὰ τοποθετηθῆ ἄνευ περιορισμοῦ ἐντὸς τοῦ 1513 ἢ καὶ τοῦ 1512.

Τὸ πρῶτον ἐτυπώθη⁶ τοῦτο ἐν ἀρχῇ τῆς τῶν Ἀπάντων τοῦ Πλά-

⁴) Ὁρα Δ. Θερειανοῦ, Ἀδαμάντιος Κοραῆς (Τεργέστη, 1889), τόμ. Α' σελ. 20. Ἐπίσης ὁ Θερειανὸς νομίζει, ὅτι διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἀφιερῶθη καὶ ὅλος ὁ τόμος τῷ Λέοντι.

⁵) Προβλ. καὶ Ἰωάννην Καλιτσουνάκιν ἐν «Ἀθηνᾶ» 1914, τόμ. 26, σελ. 84: «Ὁ Ματθαῖος Δεβαρῆς καὶ τὸ ἐν Ρώμῃ Ἑλληνικὸν Γυμνάσιον», ὅπου καὶ πολλαὶ περὶ τοῦ Μουσούρου πληροφορίες.

⁶) Ὁ R. Menge ἐν σελ. 50 τοῦ ε' τόμου τοῦ Ἡουχίου τοῦ Schmidt ἀναγράφει τὰ ἐξῆς: «Ἐὰν ὁ Montfaucon βεβαιοῖ ὅτι συνήντησε τὸ ἀρχέτυπον τούτου, δὲν εἶναι ἀρκετὰ σαφὲς ὡς λέγεται. Διότι λέγει ὁ σοφὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ ἐν bibl. bibl. mscr. novae, tom. I, p. 315a: «Asservatur in bibl. Laurentiana Medicaea: in pluteo XXXVI codex XXXV, quo continentur (et alii libri et) Marci Musuri in libros Platonis elegiacon carmen, quod vertit Zenobius Acciaiolus (et hoc puto Archetypum) scriptum alia manu cum multis rasuris». Δὲν δύναμαι δὲ νὰ διακρίνω, εἰς ποῖον ἐκ τῶν δύο πρέπει νὰ ἀναφερθοῦν αἱ λέξεις ἐν παρενθέσει τοῦ Montfaucon, εἰς μόνην τὴν μετάφρασιν ἢ προσέτι εἰς τὸ ἑλληνικὸν ποίημα».

Ἐκτὸς τοῦ ὅτι καὶ ἑλληνικοῦ χειρογράφου ὑπαρξίς οὐδεμίαν ἢ μικρὰν δύναται νὰ ἔχη φιλολογικὴν ἀξίαν, ἐφ' ὅσον τὸ ποίημα ἐξεδόθη τύποις ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ ποιητοῦ, νομίζομεν σχεδὸν βεβαίαν τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Menge, ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ χειρογράφου τῆς μεταφράσεως, ἡ ὁποία ἐποιήθη πρὸς χάριν τοῦ Λέοντος τοῦ Ι', ὡς ὁ ἴδιος Menge ἀναγράφει περαιτέρω, ὅστις δὲν ἐγνώριζεν ἐπαρκῶς τὴν Ἑλληνικὴν διὰ νὰ ἀναγινώσκη τὴν αὐτῷ ἀφιερωθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Μουσούρου ᾠδὴν. Τὴν ὑπόθεσιν ἐνισχύει καὶ ἡ χρονικὴ ἀπόστασις

τωνος ἐκδόσεως principis' τοῦ Ἄλδου, ἐν Βενετία τῷ 1513 (χωρὶς τίτλον). Λόγῳ τοῦ περὶ τὸν Πλάτωνα καὶ τὴν φιλοσοφίαν πάθους τῆς ἐποχῆς πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι τὸ ποίημα κυκλοφοροῦσαν μετὰ τοῦ Πλάτωνος ἀνεγνώσθη εὐρύτατα ἀρκούσης τῆς μεγάλης φήμης τοῦ Μουσούρου⁸ διὰ τὴν τελειότητά του δὲ ἀπὸ γλωσσικῆς, τὴν ἐν πολλοῖς ἀριότητα ἀπὸ μετρικῆς πλευρᾶς καὶ τὴν ἀξίαν του ἀπὸ καλολογικῆς ἐπέδρασε τεραστίως εἰς τὴν μιμητικὴν ἐκείνην ποίησιν τῆς ἐποχῆς, ἣτις βεβαίως δὲν ἀποτελεῖ τὴν «νεοελληνικὴν σύνθεσιν»⁹, ὅμως ἔδωκε ποιητικὰ ἀληθῶς δείγματα, ὡς ἡ ἐνταῦθα ἐξεταζομένη ᾠδή, παρὰ τὸ ξηρὸν τῶν θεμάτων της καὶ τὸ ἀρχαιόγλωσσον τῆς ἐκφράσεως.

Ἀναφέρομεν ἐνταῦθα τρία ποιήματα ὀλίγον μεταγενέστερα τοῦ Μουσούρου, ἅτινα φέρουν καταφανεῖς ἐπιδράσεις τοῦ ποιήματος εἰς τὸν Πλάτωνα. Πρῶτον τὸ μετὰ τριακονταετίαν ἐν Βενετία ἐκδοθὲν ἐλεγειακὸν ποίημα τοῦ διαπρεποῦς ἑλληνιστοῦ Ἀντωνίου Ἐπάρχου¹⁰ τοῦ Κερκυραίου «εἰς τῆς Ἑλλάδος καταστροφὴν θρηῆνος»¹¹. Τὸ ποίημα ἀποτελούμενον ἐκ 206 στίχων ἔχει τὸ αὐτὸ περίπου θέμα μετὰ τοῦ ποιήματος εἰς τὸν Πλάτωνα (βλ. κατωτέρω). Ὁ ποιητὴς δηλαδὴ κατόπιν τοῦ «θρηῆνου εἰς τῆς Ἑλλάδος καταστροφὴν» καλεῖ τοὺς χρι-

μεταξὺ τῆς συντελέσεως τῆς μεταφράσεως (περὶ τὸ 1520) καὶ τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς (τῷ 1626).

⁷) Περὶ τῆς ἐκδόσεως ταύτης ὄρα Legrand, *Bibl. Hellén.*, τόμ. I, σελ. 100 - 112.

⁸) Ὁ Δημ. Δούκας ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ β' τόμου τῶν «Ἑλλήνων ῥητόρων», (ἐκδοσις Ἄλδου, Βενετία, 1509), γράφει: «Πανταχόθεν ὀρμώμενοι τρέχουσιν εὐθὺ Παταβίου συνεσόμενοι τῷ Μουσούρῳ, τῆς Μουσούρου παιδείας ἀπολαύσοντες. Μακάριοι οἷς τοιοῦτῳ χρῆσθαι καθηγεμόνι παρέσχεν ἡ τύχη!». Καὶ ὁ Ἄλδος Μανούτιος ἐν τῷ προλόγῳ τῆς ἐκδόσεως: «Ἑλλήνων ῥητόρων λόγοι», γενομένης τῷ 1513 γράφει: «... Αὕτη ἡ ἀγάπη τῶν γραμμάτων, ἣτις ἔχει κάμει τὴν Βενετιανὴν ἄλλας Ἀθήνας, ὅπου ὅλοι τρέχουν, διὰ ν' ἀκούσουν τὸν Μᾶρ. Μουσούρον τὸν σοφώτερον ἄνδρα τοῦ αἰῶνος...».

⁹) Ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ Θ. Δούκα. Πρβλ. «Travels...» τόμ. I, σελ. 12, στ. 24 - 25.

¹⁰) Περὶ αὐτοῦ ὁ Legrand ἐν *B. H.*, τόμ. I, σελ. CCX - CCXXVII καὶ ὁ Κ. Σάθας ἐν τῇ «Νεοελληνικῇ Φιλολογίᾳ», σελ. 160 - 168. Πρβλ. καὶ Μιχ. Ἀ. Μουστοξύδου, Ἄντ. Ἐπαρχος, ἐν «Πανδώρα» (1867 - 8), τόμ. ΙΖ' καὶ ΙΗ', φυλλάδια 407, 409, 410, 412.

¹¹) Ὁ τίτλος τῆς ἐκδόσεως ταύτης τοῦ Ἐπάρχου ἔχει οὕτως: «Ἀντωνίου Ἐπάρχου τοῦ Κερκυραίου εἰς τῆς Ἑλλάδος καταστροφὴν θρηῆνος. Τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολαί τινες πρὸς ὁμόνοιαν συντείνουσαι τῶν Χριστιανῶν πολιτείας». Ἐν Βενετία, 1544. — Περὶ τῆς ἐκδόσεως ὁ Legrand, ἐνθ. ἄν., σελ. 259 - 262. Τὸ ποίημα ἀνετύπωσεν ὁ Σάθας, ἐνθ. ἄν., σελ. 163 - 168, καὶ ὁ Μουστοξύδης, ἐν «Πανδώρα» ΙΗ' (1867 - 68), σελ. 37 - 38.

στιανικοὺς λαοὺς νὰ εἰρηνεύσουν¹² καὶ κατόπιν νὰ σπεύσουν εἰς βοήθειαν τῆς ὑποδουλωθείσης Ἑλλάδος. Βεβαίως δὲν ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Πάπαν, ὡς ὁ Μουσούρος, ἀλλὰ πρὸς τὰ ἔθνη αὐτὰ ἐπικαλούμενος ἐνίοτε καὶ τὸν Δία! Ἡ ἐπίδρασις ὅμως δὲν ὑπάρχει μόνον εἰς τὸ θέμα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν γλῶσσαν, τὴν ἔκφρασιν καὶ εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν στίχων ἴσως. Αὐτούσιοι στίχοι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μεταφερθοῦν, ἐφ' ὅσον τὸ ποίημα τοῦ Μουσούρου ἀνεγινώσκετο ἀκόμη, ὑπάρχει ὅμως, ὡς καὶ παρὰ τῷ Μουσούρῳ (στ. 107 - 124), ἡ ἀπαρίθμησις τῶν λαῶν:

145 Ὅσα μὲν Ἀῦσονίων ἀρειμανέων ἔθνεα ἀνδρῶν,
ὄσα δὲ Γερμανῶν, ὄσα τε Παιονίων,
φῦλά τε Κελτῶν ἠδ' ἔτι Ἰβήρων βόσκει' ἐπ' αἴαν...

Ὁ στίχος 91 τοῦ Μουσούρου γίνεται :

155 Παῦσον δ' ἐπισταμένως ἀμφοῖν μέγα νεῖκος ἀνάκτιον,
καὶ τὸ μουσούρειον : «εὐθύς ἐς Ἑλλήσποντον ὁρμάσθων» (στ. 125) γίνεται :

175 Ἴστρος ὁδὸν δεικνύει καὶ πλοῦν πόντιον ἐφ' Ἑλλης.

Τὸ ποίημα ὅμως τοῦ Ἐπάρχου οὐδεμίαν ἐπιδέχεται σύγκρισιν πρὸς τὸ τοῦ Μουσούρου. Ὁ «Θρηῆνος» εἶναι στιχοῦργημα σκληρὸν καὶ ἄκαμπτον κατὰ τὴν γλῶσσαν, ἥτις πολλάκις ἀδυνατεῖ νὰ ἀρμόσῃ εἰς τὰ μέτρα, στομφῶδες καὶ λίαν ἄμουσον κατὰ τὸ ὕφος, οὐδὲν ἔχον τῆς χάριτος καὶ τῆς ἀνέσεως τοῦ ποιήματος εἰς τὸν Πλάτωνα¹³. Προκειμένου δὲ περὶ τῶν τοιούτων στιχοῦργημάτων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἰς ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν ἢ Λατινικὴν συντεταγμένων ὀρθῶς ἐλέχθη, ὅτι «ἔχουν μικρὰν ἐσωτερικὴν ἀξίαν ἢ ἀνύπαρκτον τοιαύτην»¹⁴, οὐδόλως εὐσταθεῖ ὅμως ἀναφερομένη εἰς τὸ ποίημα τοῦ Μουσούρου ἡ κρίσις αὕτη.

Ἐν συνεχείᾳ ἀναφέρομεν τὸ ἐξ εἴκοσι στίχων ἐπίγραμμα τοῦ Ματθαίου Δεβαρῆ¹⁵ «Πίῳ τετάρτῳ ἄκρῳ ἀρχιερεῖ», εὐρισκόμενον σὺν ἱκα-

¹²) Βλ. κατωτέρω Σημειώσεις, στ. 83.

¹³) Καὶ τῶν συγχρόνων αἱ κρίσεις οὐχὶ εὐνοϊκαί· ὁ Ἀλέξ. Νερούλης εἰς ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ἄνδρ. Τελουντιὰν γράφει : «Δικαίως δὲ ἄμφω ἔδησας, συγκρίναι βουλόμενος τὸν πυρὸν τῆ μελίγη· ἐπῆλθέ μοι τότε γελάσαι, νῆ τὸν φίλιον, καί, νῆ Δία, πλατὺν κεκίνηκα τὸν γέλωτα τὸν ἄθρηνον θρηῆνον ἔωρακώς» καὶ ὁ Μελάγχθων εἰς ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ἰωακείμ Καμεράριον ὀνομάζει τοὺς στίχους τούτους «confragosos et jejunos». Ἀμφότεραι αἱ ἐπιστολαὶ παρὰ Legrand, Β. Η., τόμ. Ι, σελ. 262.

¹⁴) Πρβλ. Edinburgh review for Oct. 1805...Jan. 1806 (printed in London, 1806), σ. 346.

¹⁵) Περὶ τοῦ ἀνδρὸς ὁ Legrand, Β. Η., τόμ. Ι, σελ. CXCIV - CXCVIII καὶ ὁ Καλιτσουνάκις, Ματθαῖος Δεβαρῆς..., «Ἀθηνᾶ» ΚΓ'. Πρβλ. καὶ Σάθαν ἐν Νεοελ. Φιλ., σελ. 158 - 160.

νοῖς ἔτι ἐπιγράμμασι τοῦ ἰδίου ἐν ἀρχῇ τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ «De Graecae Linguae particulis»¹⁶.

Ἐνταῦθα ὁ Δεβαρῆς ἐπικαλεῖται τὸν Πάπαν, ὡς ἀκριβῶς ὁ Μουσούρος, νὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος. Ἐκτὸς τοῦ θέματος, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀκριβῶς τὸ αὐτό, ὑπάρχουν καὶ γλωσσικαὶ ἐπιδράσεις. Παράλληλοι στίχοι εἶναι ὁ 132 πρὸς τὸν τοῦ Δεβαρῆ:

4 αἴση (θεία) τὸ Γραικῶν πολλὰ πέπονθε γένος.

Πρὸς τὸ χωρίον 153 - 154 :

9 Καὶ σοφίης συνάγων καλὰ λείψανα ὅσα ποθ' Ἑλλὰς
 καρποφόρησε

Τὸ χωρίον 175 - 176 τοῦ Μουσούρου γίνεται :

19 Σὸν τε κλέος περίπυστον ἐς οὐρανὸν ἀστειρόεντα
 ἤξει, καὶ γαίης τέρματα καὶ πελάγους.

Τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο τοσαύτην φέρει ἐπίδρασιν ἐκ τοῦ ποιήματος εἰς τὸν Πλάτωνα, ὥστε ὁμοιάζει ὡς περίληψις αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ στίχου 81 καὶ ἑξῆς.

Ἀναφέρομεν ἀκόμη ἐνταῦθα¹⁷ τοὺς Ἰωάννου τοῦ Μινδονίου τοῦ Χίου¹⁸ εἴκοσι τέσσαρας στίχους ἀφιερωτικοὺς «τῷ ἁγιωτάτῳ ἀρχιερεῖ Κων)πόλεως κυρίῳ Διονυσίῳ» εὑρισκομένους ἐν ἀρχῇ Μηναίου τοῦ Ἰουνίου¹⁹.

Ἐν τοῖς στίχοις τούτοις ὑπάρχει αὐτούσιος ὁ στίχος 58 τοῦ Μουσούρου καὶ εἰς ὁμοίαν ἀκριβῶς εὐκαιρίαν εἰρημένος. Ἀποδίδεται δηλονότι ὁ στίχος οὗτος ὑπὸ τοῦ Μουσούρου εἰς τὸν διδάσκαλόν του Ἰωάννην Λάσκαριν (ὁ λόγος ἐν ταῖς Σημειώσεσιν), ὃν ἐφίλει ὁ Πάπας Λέων, ὡσαύτως δὲ ἀποδίδεται καὶ ὑπὸ τοῦ Μινδονίου εἰς τὸν διδά-

¹⁶) MATTHAELI DEVARII, Liber de Graecae Linguae particulis, παρὰ Φραγκίσκου Zannetto, Ρώμη, 1588. Ἐν ἀρχῇ τῆς ἐκδόσεως ταύτης εὑρίσκονται 24 ἑλληνικὰ ἐπιγράμματα τοῦ Δεβαρῆ. — Περὶ τῆς ἐκδ. ὁ Legrand, B.H., τ. II, σελ. 52 - 60.

¹⁷) Ἐπιφυλασσόμενοι νὰ περιλάβωμεν εὐρύτερον περὶ τῶν ἐπιδράσεων τοῦ Μουσούρου εἰς τὴν ποίησιν τῆς ἐποχῆς του ἐν συνθετικῇ μελέτῃ περὶ τῆς ποιήσεως τῶν χρόνων ἐκείνων.

¹⁸) Ὅρα ὅσα γράφει περὶ τοῦ ἀνδρὸς ὁ Legrand, B.H., τόμ. II, σελ. 180 καὶ Σάθας, Ν. Φιλ., σελ. 201.

¹⁹) «Αἱ ἀνήκουσαι Ἀκολουθίαι τῷ Ἰουνίῳ μηνί», δαπάναις Ἀνδρέα Σπινέλλου, ἐπιμελεία δὲ Γρηγορίου τοῦ Μισλοξοῦ, Βενετία, 1558. Τὸ ἐπίγραμμα εἰς τὴν σελίδα σ' τοῦ 2ου φύλλου. — Περὶ τῆς ἐκδόσεως βλ. Legrand, B.H., τόμ. II, σελ. 186 - 187, ὅστις καὶ ἀνατυποῖ τὸ ἐπίγραμμα ἐν σελ. 187.

σκαλόν του Ἐρμόδωρον Λήσταρχον²⁰, ὃν ἐφίλει ὁ Πατριάρχης Διονύσιος. Τὸ χωρίον παρὰ Μινδονίῳ ἔχει οὕτω :

- 11 Ἐρμεοδώρου
 Ἀτιθίδος ἢ Σπάρτης εἴκελον ἡμιθέοις

 14 Μουσῶν ἑλλαδικῶν χ' ἑσπερίων²¹ τροφίμον.

Τὸ ποίημα τοῦ Μουσούρου ἀνετυπώθη ὁμοῦ μετὰ τοῦ Πλάτωνος εἰς ἔκδοσιν²² τούτου ἐν Βασιλείᾳ τῷ 1556. Ἐκτοτε ἔπαυσεν ἀνατυπούμενον εἰς τὰς μεταγενεστέρας ἐκδόσεις τοῦ Πλάτωνος λησμονηθέν, (ὡς τοῦ Iob. Serrani, τοῦ Henr. Stephani, τοῦ I. Cornarii), ἐτυπώθη δ' αὖθις τῷ 1626 ἐν Ἀμστελοδάμῳ ὑπὸ Philippi Muncheri εἰς ἴδιον τεῦχος καὶ ὑπὸ τὸν τίτλον : «*Marci Musuri Cretensis carmen admirandum in Platonem una cum versione Latina et Zenobii Acciaiolii²³ metaphrasi poetica*»²⁴. Βλέπομεν λοιπόν, ὅτι τὸ ποίημα εἰς τοσοῦτον ἐκτιμηθὲν ἔτυχε καὶ συγχρόνου λατινικῆς μεταφράσεως εἰς ἰσαριθμούς στίχους· ἀργότερον ἀπαντῶμεν μεταφρασμένους τοὺς στίχους τοῦ Μουσούρου καὶ ἀγγλιστὶ ὑπὸ William Roscoe ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ τῷ ἐπιγραφομένῳ : «*The life and Pontificate of Leo X*», (Λονδῖνον, 1805), καὶ ἐν σελ. 241 κ. ἑ. τοῦ τόμου II²⁵.

Τῷ 1763 ἀνετυπώθη εἰς Ἡτον ἐν τῇ «Ἀπολογία τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοῦ Henr. Gallyi» ὑπὸ Io. Foster²⁶. Ὁ R. Menge μνημονεύει ἔκδοσιν Didot ἐν Κανταβρηγίᾳ καὶ ἑτέραν ἐν Παρισίοις κατὰ τὸν Gundling («*Historie der Gelehrtheit*», μέρος II, § CLIII, σελ. 2052) οὐδὲν ἕτερον λέγων περὶ αὐτῶν²⁷. Ὁ ἴδιος ἀνατυπῶν τὸ ποίημα εἰς τὴν περὶ Μουσούρου μελέτην του μετὰ τῆς λατινικῆς μεταφράσεως τοῦ Ζηνοβίου Ἀκιαγιόλι καὶ ὑπὸ τίτλον : *carmen Platonis* (σελ. 76 - 87). Τὸ αὐτὸ ἔτος (1868) ὁ ἡμέτερος Σάθας ἐτύπωσε τοῦτο ἐν τῇ «*Νεοελληνικῇ Φιλολογίᾳ*» του (σελ. 85 - 90), ἐνῶ ὁ Ambr. - Firmin Didot

²⁰) Περὶ τοῦ ἀνδρός βλ. Κ. Σάθας, *Νεοελλ. Φιλολογία*, σελ. 143 - 144. Ὅρα καὶ «Ἑλληνισμῆμονα», 1847, σελ. 581 - 617.

²¹) Γραμματικῶς ὀρθὸν θὰ ἦτο *χάσπερίων*.

²²) Πρβλ. Menge ἐν σελ. 50 τοῦ ε' τόμου τοῦ Ἡουσχ. Schmidt.

²³) Περὶ αὐτοῦ (1461 - 1519) βλ. Th. Ducas, *Travels...*, τόμ. I, σελ. 69 - 70 καὶ A.-F. Didot, *Alde Manuce...*, σελ. 261.

²⁴) Βλ. R. Menge ἐν Ἡουσχίῳ Schmidt, τομ. Ε', σελ. 50, καὶ Σάθαν, ἐνθ. ἀν.

²⁵) Κρίσις περὶ τοῦ βιβλίου ἐν «*Edinburgh Review*», ἐνθ. ἀν.

²⁶) Πρβλ. Menge ἐνθ. ἀν. καὶ Antoine-Auguste Renouard, *Annales de l'imprimerie des Aldes* (Παρίσιαι, 1831), σελ. 62.

²⁷) Ἐνθ. ἀν.

περιέλαβεν επίσης τὸ ποίημα ἐν τῷ βιβλίῳ του «Alde Manuce...» (σελ. 491 - 498). Ἐσχάτη ἀνατύπωσις ἐγένετο ὑπὸ Émile Legrand ἐν «Bibliographie Hellénique», τόμ. I, σελ. (106 - 112).

Πᾶσαι αἱ ἀνατυπώσεις αὗται ἐγένοντο ἄνευ ἱκανῆς προσοχῆς, παρατασσόμεναι συνήθως εἰς βιογραφίας περὶ τοῦ Μουσούρου, οἱ δὲ ἀνατυποῦντες ἑκάστοτε δὲν ἀπέβλεψαν σχεδὸν ποτὲ εἰς τὸ ποίημα αὐτὸ καθ' αὐτὸ παρατάσσοντες τοῦτο ὡς δεῖγμα τῆς ποιητικῆς ἀξίας τοῦ Μουσούρου, περὶ ἧς πολὺς ὁ λόγος. Οὕτω τὸ ποίημα τυχὸν ἱκανῶν οὐχὶ χάριν ἑαυτοῦ καὶ ἄνευ κριτικῆς ἀνατυπώσεων πολλάκις βροηθῶν ἀντιγραφικῶν σφαλμάτων οὐδέποτε ἐμελητήθη ἢ ἐσχολιάσθη, πλὴν ὑπὸ τοῦ Φοστέρου, ὡς παραδίδεται²⁸, οὔτινος ἐξ ἄλλου τὸ βιβλίον εἶναι δυσεύρετον ἢ ἀνύπαρκτον ἐν Ἑλλάδι.

Ἡ παροῦσα ἔκδοσις ἐγένετο κριτικῶς ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐκδόσεως principis τοῦ 1513 καὶ τῶν μεταγενεστέρων ἀνατυπώσεων τοῦ Radulfi Menge²⁹, Κων)νου Σάθα, A.-F. Didot καὶ Émile Legrand, ἐξ ὧν πιστοτέρα τοῦ Menge καὶ τελειότερα τοῦ Legrand.

Ὅλιγα τινὰ περὶ τοῦ ποιήματος. Οἱ ἀσχοληθέντες ἑκάστοτε μὲν τὸ ποίημα δὲν συμφωνοῦν εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ εἴδους αὐτοῦ. Οἱ πλεῖστοι ἐκάλεσαν τοῦτο ποίημα ἀπλῶς, ἄλλος ἐλεγείαν³⁰ καὶ ἄλλος ῥοδὴν³¹. Καὶ ἀπὸ ἀπόψεως μετρικῆς θεωρούμενον εἶναι βεβαίως ἐλεγεία, ἀλλ' ἀπὸ ἀπόψεως περιεχομένου εἰς οὐδὲν τῆς ἀρχαίας ποιήσεως εἶδος ἀρμόζει. Ἐντεῦθεν αἰτιολογεῖται καὶ ἡ ἀσυμφωνία περὶ τὴν ὀνομασίαν. Ὁ ποιητὴς αὐτὸς οὐδὲ τίτλον κἂν θέτει εἰς τὸ ποίημά του.

Πράγματι τὸ ποίημα δὲν δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ κατὰ τὰ εἶδη τῆς κλασσικῆς ἀρχαίας ποιήσεως^{31α}, διότι γλωσσικῶς μὲν ἀνήκει εἰς αὐ-

²⁸) Πρβλ. σημείωσιν περὶ τῆς ἐκδόσεως Foster. Ἀναφέρεται ὡσαύτως, ὅτι ὁ Foster περιέλαβε καὶ παρατηρήσεις τοῦ Ἄγγλου Marekland.

²⁹) Ἐντεῦθεν ἐλήφθησαν αἱ διάφοροι γραφαὶ τοῦ Muncher ἀναφερόμεναι εἰς τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα.

³⁰) Πρβλ. Boerner, De doctis..., ἐν σελ. 229.

³¹) Ῥοδὴν ἐκάλεσαν τὸ ἐλεγειακὸν τοῦτο ποίημα ὁ Κων. Σάθας, Δ. Θερεϊανός, Ἰω. Καλιτσουνάκις καὶ Νικ. Γωμαδάκης. Πρβλ. Νεοελλ. Φιλολ., σελ. 85, Ἄ. Κοραῆς, τόμ. Α', σελ. 19, 20, Λεξ. «Ἡλίου» ἐν ἄρθρῳ περὶ Μουσούρου καὶ Εἰσ. εἰς τὴν Βυζ. Φιλολ., σελ. 39.

^{31α}) Θὰ ἠδύνατο ἴσως τις νὰ παρατηρήσῃ γραμματολογικὴν τινα σχέσιν τοῦ ποιήματος τοῦ Μουσούρου μὲ τοὺς ὕμνους τοῦ ἀλεξανδρινοῦ Καλλιμάχου, ἐξ ὧν τινες εἶναι συντεθειμένοι εἰς ἐλεγειακὰ δίστιχα, ἀπευθύνονται ὅμως εἰς θεούς. Ἡ εὐρύτητα ἐπικρατοῦσα κατὰ τὴν τελευταίαν βυζαντινὴν καὶ κυρίως κατὰ τὴν ἀμέσως μεταβυζαντινὴν περίοδον (15' - 15' αἰῶνα) συνήθεια τῶν λογίων, νὰ ἀ-

τήν, οὐσιαστικῶς ὅμως ἀνήκει εἰς τὴν ἰδιόρρυθμον ἐκείνην λογίαν ποίησιν τῆς ἐποχῆς του, ἣτις μιμεῖται ἐπιτυχῶς ἐνίοτε τὴν ἀρχαίαν κατὰ γλῶσσαν καὶ ὕφος, ἢ ἔκφρασις τῆς ὅμως εἶναι νόθος διὰ τὴν συνήθη ἀνάμειξιν τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας μετὰ τῶν ὀλυμπίων θεῶν καὶ γενικῶς τῆς ἀρχαίας νοοτροπίας μετὰ τῆς χριστιανικῆς. Τῆς ποιήσεως αὐτῆς³², ἣς ἐσώθησαν πλεῖστα ὅσα ἐπιγράμματα καὶ ὀλιγότερα πολύστιχα ποιήματα, τὸ ποίημα τοῦ Μουσούρου εἶναι τὸ ἀριστον δημιούργημα κατὰ τὴν κοινὴν ὁμολογίαν. (Βλ. κατωτέρω εἰς τὰς Κρίσεις.)

Τὸ περιεχόμενον τοῦ ποιήματος ἐν συντόμῳ ἔχει ὡς ἀκολούθως.

Ὁ ποιητὴς ἀπευθυνόμενος ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Πλάτωνα καλεῖ αὐτὸν νὰ κατέλθῃ «ἐς γὰρ λιπὼν χορὸν οὐραγιῶνων», νὰ λάβῃ τὸ προσφερόμενον τυπωθὲν τεῦχος τῶν ἔργων του, (ἐνταῦθα γίνεται ἔπαινος τοῦ Πλάτωνος καὶ τῆς φιλοσοφίας του, στ. 9 - 29), καὶ νὰ μεταβῇ εἰς Ῥώμην, ὅπου θὰ συναντήσῃ ἄνδρα οὐχὶ ὅμοιον τῷ παλαιῷ καὶ ἀξίῳ ὕβρεων Διονυσίῳ, ἀλλὰ «σοφίης τε πρόμον καὶ ποιμένα λαῶν», «τὸ καλὸν ἔργον τῶν Μεδίκων Λέοντα», «ἀπειρεσίων γαίῶν ἐσοῆνα». Εἰσελθὼν δ' ἐν τῷ ἀνακτόρῳ τοῦ ποντίφηκος πολλοὺς θὰ ἴδῃ ἰδιούους του ἐρασιᾶς, οὓς ὁ «ἐπιχθόνιος Ζεὺς πάντοθεν μετεπέμψατο». (Γίνεται λόγος ἐνταῦθα περὶ τοῦ Ἰω. Λασκάρεως καὶ Π. Μπέμπο [πρὸβλ. Σημειώσεις], ἐξ οὗ μανθάνομεν ὅτι ὁ Μουσούρος ἔσχε διδάσκαλον τὸν Λάσκαριν [στ. 59 - 64].) Οὗτοι λοιπὸν ἰδόντες τὸν Πλάτωνα θὰ τὸν ὀδηγήσουν πρὸς τοῦ «Πατρός», ὅστις θὰ τὸν δεχθῇ ἀσπασίως. Ἐκεῖνος δὲ θὰ προσφέρῃ τῷ ἀρχιεράρχῃ τὸ πρὸς αὐτὸν ἀφιερωθὲν ὑπὸ τοῦ Ἄλδου τεῦχος, ἀντάλλαγμα τοῦ ὁποίου δὲν ζητεῖ οὗτος «χρυσὸν τε καὶ ἄργυρον», ἀλλὰ τὴν κατάπαυσιν τοῦ πολέμου τῶν Χριστιανῶν, οἱ ὅποιοι μάχονται «ἐν Εὐγανέαις ἀρούραις», τῆς Εἰρήνης ὑπὸ τοῦ Ἄρεως φυλακισθείσης «ἐς πολυβενθὲς ἄντρον». (Πρὸβλ. Σημειώσεις, στ. 83.) Κατόπιν ὁ ποιητὴς ἔρχεται εἰς τὸ κεντρικὸν θέμα, πρὸς χάριν τοῦ ὁποίου ἄλλωστε ἐγράφη καὶ τὸ ποίημα ὅλον, δηλαδὴ ὑποδεικνύει διὰ τοῦ Πλάτωνος τὴν ἀποστολὴν βοήθειας — τῆς «ἐμφυλίου χάρμης» πανθείσης — εἰς Ἑλλάδα πρὸς ἐλευθέρωσιν αὐτῆς ἀπὸ τῶν Τούρκων, οἵτινες ἐτοιμάζονται ἤδη νὰ διαπεράσουν καὶ εἰς Ἰταλίαν. Εἰς τοὺς ἐπομένους στίχους (107 - 123) γίνεται ἡ ἀπαρίθμησις τῶν χριστιανικῶν λαῶν καὶ τῶν πολεμικῶν προτερημάτων αὐτῶν, οἱ ὅποιοι πρέπει

πευθύνουν πολύστιχα ποιήματα πρὸς ἀνθρώπους (καὶ γεγονότα), πρέπει νὰ ἐρμηνευθῇ ὡς ἐπίδρασις τοῦ ἰδιαιτάτα ἀκμάζοντος συγχρόνου ἐπιγράμματος.

³²) Βλ. καὶ τὸ ἄρθρον τοῦ Ἡ. Βουτιεριδῆ ἐν ΜΕΕ, τόμ. 10, σελ. 924 - 926, Μεταβυζαντινὴ Λογοτεχνία.

νά ὀρμήσουν «ἐς Ἑλλάσποντον», πρὸς ἐλευθέρωσιν τῆς Κων)λεως καὶ σκύλευσιν τοῦ πλούτου τῆς Ἀσίας. «Καὶ μετ' ὄλεθρον δυσσεβέων οὐσης πανταχοῦ ἠρεμίας» θὰ κατέλθῃ πάλιν ἡ Δίκη ἐπὶ τῆς γῆς «μηκέτι μηνίουσα βροτοῖς», ἐνῶ ὁ Λέων θὰ διαμοιράζῃ τὴν δικαιοσύνην ἐπὶ γῆς.

Κατόπιν τοῦ πατριωτικοῦ τούτου ὄνειρου ὁ ποιητὴς διὰ τοῦ Πλάτωνος πάντοτε προτρέπει τὸν Πάπαν (ὡς ἤδη ἐλέχθη) νὰ προστατεύσῃ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ νὰ ἰδρῦσῃ τὴν Ἑλληνικὴν Σχολὴν ἐν Ρώμῃ (στ. 157 - 186).

Ἀπὸ τοῦ στίχου 187 ὁ ποιητὴς λαμβάνει τὸν λόγον αὐθις καὶ ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν Πλάτωνα βεβαιοῖ, ὅτι ὁ Λέων σεβασθεὶς αὐτὸν «οὐ νηκουστήσει» τῶν ἐκείνου «ὑποθημοσυνῶν», ἀφ' οὗ ἄλλως τε εἶναι πάτριον αὐτῷ ἔθος νὰ φιλῇ τὴν εἰρήνην.

Ὡς ἤδη ἐλέχθη τὸ κεντρικὸν θέμα τοῦ ποιήματος εἶναι μία ὑπόδειξις προσέει δὲ μία προτροπὴ περὶ βοηθείας τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Παρ' ὅλον λοιπὸν ὅτι ἐν τῷ ποιήματι καταφαίνεται ἡ φιλοπατρία τοῦ ἀνδρός³³, ἡ ὅλη δ' ὑπόθεσις ἀφορᾷ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὁ χαρακτήρ τοῦ ποιήματος δὲν εἶναι πατριωτικὸς, ἀλλ' ὑποδεικτικὸς, συμβουλευτικὸς.

Ἐν τῇ προσπαθείᾳ νὰ ἀνιχνεύσωμεν τὴν καλλολογικὴν ἀξίαν τῆς συνθέσεως ταύτης ἐκκινήσαντες ἐκ τῆς ἀρχῆς, ὅτι τὸ θέμα δὲν διαδραματίζει πρωτεύοντα ρόλον εἰς τὴν ποίησιν³⁴ (ὡς καὶ εἰς τὴν Τέχνην καθόλου), δὲν δυνάμεθα παρὰ νὰ θαυμάσωμεν τὴν ποιητικὴν αὐτὴν δημιουργίαν. Ἐν πρώτοις θὰ καταπλήξῃ ἡμᾶς ἡ τελεία ἄνεσις τῆς γλώσσης· οὐχὶ οἵασδήποτε ἀρχαίας γλώσσης ὀρθοεπούσης, ἀλλ' αὐτῆς τῆς «ἐπικῆς»³⁵, τοῦ χαριεστάτου ὀργάνου τούτου, δι' οὗ ἐξεφράσθησαν τὸ ἔπος, ἡ ἐλεγεία δ' ἐν πολλοῖς καὶ τὸ ἀρχαῖον μέλος. Ἐνῶ δὲ γίνεται χρῆσις καὶ νεωτέρων λέξεων καὶ ἐτέρων ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ δημιουργηθειῶν, τὸ ὕφος παραμένει «ἐπικόν». Αὐτὸ τοῦτο τὸ ὕφος μεγαλοπρεπὲς καὶ συνάμα χαρίεν εἶναι ἡ δευτέρα μεγάλη ἀρετὴ τοῦ ποιήματος. Καὶ τὸ μὲν μεγαλοπρεπὲς ἐπιτυγχάνεται δι' ἐκφράσεων ὀμηριζου-

³³) Δ. Θερειανὸς ἐν Ἀ. Κοραῆ, τόμ. Α, σελ. 22, γράφει: «Τίς δ' ἐπεξερχόμενος τὸ ἐκ 200 στίχων μελιχρότατον τοῦτο ποίημα δὲν διαγινώσκει εὐθὺς τὸν γνήσιον ἑλληνισμόν καὶ τὴν φλογερὰν φιλοπατρίαν τοῦ Ῥεθυμνίου φιλολόγου».

³⁴) Πρβλ. σχετικὴν γνώμην τοῦ ἡμετέρου καθηγητοῦ κ. Ν. Τωμαδάκη ἐν «Εἰσαγωγῇ εἰς τὴν Βυζ. Φιλ.», σελ. 125.

³⁵) Περὶ τῆς «ἐπικῆς» ταύτης διαλέκτου εὐρὺς λόγος ἐν σελ. 23 - 28 τῆς «Ἱστορίας τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας» τοῦ Gilbert Murray, μετάφρ. Σ. Μεναρδοῦ, Ἀθήναι, 1922.

σῶν, ἐνῶ τὸ χαρίεν δι' ἑνὸς προσωπικοῦ συναισθηματισμοῦ ἐνθυμίζοντος ἑκάστοτε ἀρχαῖον ἑλεγειακὸν ἢ βυζαντινὸν ὑμνογράφον. Αὐτὸς ὁ ἀληθὴς καὶ προσωπικὸς λυρισμὸς³⁶ εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις προσδίδει εἰς τὸ ἑλεγειακὸν τοῦτο ποίημα τὴν ἀξίαν, περὶ ἧς πολὺς ὁ λόγος, καὶ ἄνευ τοῦ ὁποίου θὰ παρέμενε ξηρὰ μίμησις ἐκφραστικῶν τρόπων ὑψηροτέρων ξηρὸν θέμα.

Σχετικῶς μὲ τὰς γλωσσικὰς ἐπιδράσεις ἐκ τῆς ἀρχαίας γραμματείας ἔχομεν νὰ εἴπωμεν τὰ ἐξῆς· λόγῳ τῆς φύσεως τοῦ θέματος ἀφ' ἑνός, ἀλλὰ καὶ τῆς μεγαλοφυΐας τοῦ ποιητοῦ ἀφ' ἑτέρου δὲν ὑπάρχουν ξένα χωρία ἐντὸς τοῦ ποιήματος, οὐδὲ ἐπαναλήψεις ξένων ἰδεῶν καὶ τρόπων ἐκτὸς ἐλαχίστων περιπτώσεων. Αἱ γλωσσικαὶ ἐπιδράσεις περιορίζονται εἰς παραθέσεις οὐσιαστικῶν, ἐπιθέτων καὶ ῥημάτων, ὡς παρά τισι τῶν ἀρχαίων, κυρίως δὲ παρ' Ὀμήρῳ. Τοῦτο, γινόμενον σκοπίμως φυσικὰ καὶ καταδεικνύον τὴν μεγίστην ἑλληνομάθειαν τοῦ ἀνδρός, σκοπὸν ἔχει νὰ καταστήσῃ τελειότεραν τὴν ἀρχαιοπρέπειαν τῆς γλώσσης· προσπάθεια δηλονότι, ἣν ἡμεῖς σήμερον ὀνομάζομεν μίμησιν κολαζομένην, τότε ὅμως ἀπετέλει σχεδὸν τὸ μέτρον τῆς ἀξίας. Ἀσφαλῶς δὲ διὰ τὴν θαυμαστὴν αὐτὴν ἀρχαιοπρέπειαν τῆς γλώσσης καὶ οὐχὶ διὰ τὴν καλλολογικὴν τοῦ ἀξίαν ὀνομάσθη τὸ ποίημα ὑπὸ τῶν συγχρόνων τοῦ ἐφάμιλλον τοῖς ἀρχαίοις ποιήμασι (ὡς περαιτέρω ἀναγράφεται εἰς «τὰς περὶ τοῦ ποιήματος κρίσεις»). Γενικῶς περὶ τῶν γλωσσικῶν ἐπιδράσεων γίνεται λόγος εἰδικὸς ἐν ταῖς Σημειώσεσι κατωτέρω. Ἐνταῦθα πρέπει νὰ προστεθῇ, ὅτι ἐκτὸς τοῦ Ὀμήρου, ἐξ οὗ αἱ πλεῖσται ἐπιδράσεις, ὑπάρχουν ὅμοιαι ἐκ τοῦ Εὐριπίδου, ἐλάχισται δὲ ἐκ τοῦ Ἡσυχίου καὶ Ἀριστοφάνους, συγγραφέων δηλαδή, οὓς πρῶτος ὁ Μουσούρος σοφῶς ἐξέδωκεν³⁷. Περὶ τῶν πρωτοτύπων ὡσαύτως λέξεων καταδεικνυσῶν τὸ ποιητικὸν κυρίως δὲ τὸ δημιουργικὸν ἐν τῇ μίμησει τῆς διανοίας τοῦ Μουσούρου λόγος εἰδικὸς γίνεται εἰς τὰς Σημειώσεις.

Κρίσεις τινὲς περὶ τοῦ ποιήματος. Τὸ ποίημα ἀφ' οὗτο ἐκυκλοφόρησεν ἔσχεν εὐρεῖαν διάδοσιν καὶ ἐθαυμάσθη λίαν ὑπὸ

³⁶) Στίχοι ὡς οἱ 32 - 34, 93 - 98, 117 - 8, 127 - 8, 163 - 4, 189 - 192 κ.τ.λ. δὲν εἶναι δυνατὸν ἢ νὰ θαυμασθοῦν διὰ τὴν πρωτοτυπίαν καὶ τὸν ποιητικώτατον τόνον.

³⁷) «Εὐριπίδου τραγωδίαὶ ἑπτακαίδεκα», ἐν Βενετίᾳ παρ' Ἄλδῳ, 1503. Βλ. L e g r a n d, Bibl. Hellén., τόμ. I, σελ. 79. — «Ἡσυχίου Λεξικόν», ἔκδ. Ἄλδου ἐν Βενετίᾳ, 1514. Βλ. L e g r a n d, ἐνθ. ἀν., σελ. 122 - 124. — «Ἀριστοφάνους κωμωδίαὶ ἑννέα», ἔκδ. Ἄλδου, Βενετία, 1498. Βλ. L e g r a n d, ἐνθ' ἀν., σελ. 45 - 50. Περὶ τῆς ἔκδ. τοῦ Εὐριπίδου βλ. ὡσαύτως εἰς τὰς Σημειώσεις, στ. 9.

συγχρόνων καὶ μεταγενεστέρων, πάντων γραψάντων μετὰ θαυμασμοῦ περὶ αὐτοῦ.

Ὁ Paulus Iovius πρῶτος βιογραφήσας τὸν Μ. Μουσοῦρον καὶ πλείστους ἄλλους λογίους τῶν χρόνων ἐκείνων λέγει τὰ ἑξῆς: «Κατὰ τὴν κοινὴν ὁμολογίαν δύναται νὰ συγκριθῇ κατὰ τὴν χάριν μὲ τὰ ἀρχαῖα ποιήματα»³⁸.

Ὁ Νικόλαος Κομνηνὸς Παπαδόπουλος ὀνομάζει τὸν Μουσοῦρον «ποιητὴν σπανίας εὐδαιμονίας»³⁹.

Ὁ διάσημος Γάλλος ἑλληνιστὴς καὶ τυπογράφος Ambroise - Firmin Didot γράφει: «Ἐντὸς τοῦ ποιήματος τούτου ὁ Μουσοῦρος ἐκτυλίσσει συγχρόνως τὴν ὑψηλὴν ποιητικὴν του ἔμπνευσιν καὶ τὴν βαθεϊάν του γνῶσιν τῆς Ἑλληνικῆς... τὴν δύναμιν τῆς ἐκφράσεως τοῦ πινδαρικοῦ τρόπου (style), δι' οὗ τὸ ποίημα τοῦτο ἐνεψυχώθη»⁴⁰. Ἡ κρίσις αὕτη ὅμως ἀποτελεῖ καὶ τὴν ἀπόδειξιν, ὅτι ἡ ἐλεγεία τοῦ Μουσούρου δὲν ἐμελετήθη ἐπιμελῶς οὐδ' ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Διδότου, ὅστις σπουδαίαν περὶ τοῦ ἀνδρὸς καθόλου ἐργασίαν ἐξεπόνησε, καὶ τοῦτο, διότι ὁμιλεῖ περὶ πινδαρικοῦ ὕφους τοῦ ποιήματος, πρᾶγμα ἐντελῶς ἀνακριβές, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς σχετικῆς μελέτης. Ὁ μετρικὸς τρόπος φυσικὰ δὲν ἔχει σχέσιν μὲ τοὺς τοῦ Πινδάρου, ἀλλ' οὔτε γλωσσικὴν τινα ἐπίδρασιν ἔχει τὸ ποίημα πινδαρικήν⁴¹.

Ὁ Θεόδωρος Δούκας Κρής ἐκ Χάνδακος, σύγχρονος τοῦ Μουσούρου καὶ ἐκ τῶν πρώτων τροφίμων τοῦ Ἑλληνικοῦ Γυμνασίου τῆς Ῥώμης⁴², ὁμιλεῖ περὶ τῆς ποιήσεως οὕτω τοῦ Μουσούρου: «Οἱ στίχοι τοῦ Μ. προτεθειμένοι τῇ πρώτῃ ἐκδόσει τοῦ Πλάτωνος εἶναι τὸ ἄριστον δεῖγμα τῆς νεοελληνικῆς συνθέσεως»⁴³.

Ὁ Philip. Muncher, ἐκδότης τοῦ ποιήματος καὶ τῆς λατινικῆς αὐτοῦ μεταφράσεως, ἀμέσως εἰς τὸν τίτλον ὀνομάζει τοῦτο *admirandum* ἐπισωρεύων αὐτῷ πλείστους ἐπαίνους, οὓς δυστυχῶς ὁ R. Menge δὲν μεταφέρει.

Ὁ Γερμανὸς φιλόλογος Christianus Boerner, ὅστις ἐξέδωκε τῷ 1750 ἐν Λιψία ἔργον περιέχον ὑπὲρ τὰς δέκα ἐμβριθεστάτας περὶ Ἑλλήνων ἐν Ἰταλίᾳ λογίων μελέτας, ἀναφερόμενος καὶ εἰς τὴν γνώμην τοῦ Iovii (βλ. ἄνωτέρω) γράφει: «Μεγίστην δόξαν ἴσῃν πρὸς τὸ λαμ-

³⁸) Βλ. P. Iovii, *Elogia...*, σελ. 57.

³⁹) N. K. Papadopoli, *Hist. Gymn. Patavini*, τόμ. II, σελ. 294.

⁴⁰) A. - F. Didot, *Alde Manuce...*, σελ. 352.

⁴¹) Πρβλ. τὰς ἐπιδράσεις εἰς τὰς Σημειώσεις.

⁴²) Βλ. τοῦ ἰδίου, *Travels...*, τόμ. I, σελ. 7.

⁴³) Ἐνθ. ἀν., σελ. 12.

πρὸν ἀξίωμα, δι' οὗ ὁ ποντίφηξ Λέων αὐτὸν ἐτίμησε⁴⁴, παρεσκευάσεν ἑαυτῷ ὁ Μουσούρος διὰ τοῦ ἐξόχου ἐκείνου καὶ «κατὰ τὴν κοινὴν γνώμην πρὸς τὰ ἀρχαῖα συγκρινομένου κατὰ τὴν χάριν» ποιήματος, τὸ ὁποῖον εἰς ἔπαινον συνέθεσε τοῦ Πλάτωνος⁴⁵.

Ὁ Émile Legrand λέγει περὶ τοῦ ποιήματος τὰ ἑξῆς: «Ἐν τῷ θαυμαστῷ τούτῳ ὕμνῳ εἰς τὸν Πλάτωνα ὁ Μουσούρος ἐπιδεικνύει ποιητικὸν τάλαντον, τὸ ὁποῖον τὸν κατατάσσει εἰς τὴν αὐτὴν σειρὰν μὲ τούτους ποιητὰς τῶν λαμπροτέρων χρόνων τῆς Ἑλλάδος»⁴⁶.

Ὁ Κων)νος Σάθας ὀνομάζει τὸν Μουσούρον «ποιητὴν ὑψηλετῆ»⁴⁷ οὕτω συμπληρῶν περαιτέρω: «Ἡ ἐξαισία αὕτη ᾧδὴ ἀποπνέουσα τὸ μύρον τοῦ πατριωτισμοῦ καταδείκνυσι τὴν περὶ τὸν Ἕλληνα λόγον δεινότητα καὶ τὸ γόνιμον τῆς φαντασίας τοῦ Μουσούρου»⁴⁸.

Ὁ Διονύσιος Θερειανὸς λέγει: «Καὶ ἂν μηδεμία ἄλλη ἐσώζετο εἴδησις τῶν καλῶν τοῦ Μουσούρου ἐπιτηδευμάτων καὶ μαθημάτων, θὰ ἤρκει πρὸς ἀπαθανατισμὸν τοῦ ἀνδρὸς ἢ ἀθάνατος ᾧδὴ, ἢ προτεταγμένη...»⁴⁹. Καὶ ἄλλοῦ: «...κλασικὴν ἐκείνην ᾧδὴν λόγῳ ποιητικοῦ κάλλους καὶ φραστικῆς εὐρυθμίας οὐχὶ ἀναξίαν τῶν ἐνδόξων τῆς Ἑλλάδος ἡμερῶν, ἱκανὴν δὲ ὅπωςδήποτε νὰ ἀντιμετρηθῇ μέχρι τινὸς πρὸς τὰ κάλλιστα τῶν ἀλεξανδρινῶν χρόνων ποιητικὰ καλλιτεχνήματα»⁵⁰.

Ὁ Ἰωάννης Καλιτσουνάκις γράφει: «Ἄξιον ἰδιαιτέρας παρατηρήσεως εἶναι, ὅτι ὁ Μουσούρος ἀποδεικνύεται διὰ τῆς ᾧδῆς ταύτης λυρικός ποιητὴς ἄριστος, ὑπὸ τῶν συγχρόνων του μάλιστα τότε πολλαχῶς ἐξυμνηθεὶς καὶ ἀνακηρυχθεὶς αὐτὸ τοῦτο ὡς ἀντάξιός τῶν μεγάλων τῆς Ἑλλάδος ποιητῶν»⁵¹.

Ἐν τέλει μεταφέρομεν ἐνταῦθα τὴν κρίσιν τοῦ Ἡ. Βουτιερίδη⁵². «Ἡ ᾧδὴ εἰς τὸν Πλάτωνα» γράφει, «εἶναι τὸ εὐγενέστερον καὶ ἐκλεκτότερον τῶν ἀρχαῖζόντων ποιητικῶν προϊόντων, ὅσα ἤλθον εἰς φῶς κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς τῆς μεγάλης κινήσεως πρὸς διάδοσιν καὶ μελέτην

⁴⁴) Πρόκειται περὶ τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἀρχιεπισκόπου. Πρβλ. I o v i i, Elo-gia..., σελ. 58 καὶ Didot, Alde Manuce..., σελ. 464.

⁴⁵) Ὅρα Boerner, De doctis..., σελ. 232.

⁴⁶) Ὅρα Legrand, B.H., τόμ. I, σελ. CXVI.

⁴⁷) Ἐν τῇ Νεοελ. Φιλ., σελ. 84.

⁴⁸) Βλ. ἔνθ. ἀν., σελ. 85.

⁴⁹) Βλ. Δ. Θερειανοῦ, Ἄ. Κοραῆς, τόμ. Α', σελ. 19.

⁵⁰) Ἐνθ. ἀν., σελ. 20.

⁵¹) Ἰ. Καλιτσουνάκις ἐν τῷ περὶ Μουσούρου ἄρθρῳ τοῦ Ἐγκυκλ. Λεξ. «Ἡλίου».

⁵²) Ὁ Βουτιερίδης, ἐν σελ. 282 - 6 τῆς Ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας παραθέτει ἀντὶ ἄλλης εὐρείας περιλήψεως παράφρασιν τινὰ τοῦ ποιήματος.

τῶν ἀρχαίων γραμμάτων»⁵³, καὶ περαιτέρω· «Ἡ Ὁδὴ εἰς Πλάτωνα κυρίως ἀποτελεῖ τὴν δόξαν του (τοῦ Μουσούρου). Εἰς τὸ ποίημα τοῦτο...ὁ ἐμπνευσμένος τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος ἐρμηνευτὴς ἀποκαλύπτει ὅλην τὴν ποιητικὴν ἰδιοφυΐαν του... Ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἡ ἑλληνικὴ ποίησις δὲν εἶχε παρουσιάσει τόσον ὑψηλὸν δημιούργημα. Εἰς αὐτὸ ὁ Μουσούρος εἶναι λυρικός ποιητὴς κατὰ τὴν εὐρυτάτην σημασίαν τοῦ ἐπιθέτου καὶ τοῦ οὐσιαστικοῦ. Ἡ εὐγένεια καὶ τὸ ὕψος τοῦ νοήματος καὶ τῆς φράσεως βαίνουν παραλλήλως· ἡ ἑλληνικότης τοῦ λόγου καὶ τῆς σκέψεως ἀναδεικνύει περισσότερον τὴν διάνοιαν τοῦ ἀνθρωπιστοῦ, ὁ ὁποῖος κατέχει ὅλον τὸ πνεῦμα τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ τῆς ἐποχῆς του, καὶ τὴν συγκίνησιν τοῦ πατριώτου, ὁ ὁποῖος θέλει τὸν τελευταῖον μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων πόλεμον ὡς ἀπελευθερωτικὸν τῆς πατρίδος του διὰ νὰ κυριαρχήσουν εἰς τὸν κόσμον αἱ ἀνθρωπιστικαὶ ἰδέαι. Ὁ ποιητὴς εἶναι οὕτω γνήσιος τῆς Ἀναγεννήσεως ἀντιπρόσωπος καὶ ὑπέροχος τῆς ἑλληνικῆς συνειδήσεως ἐργάτης»⁵⁴.

Σημείωσις. Εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ ποιήματος διειρηθήσαν τὰ κεφαλαῖα γράμματα εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν στίχων, ὡς ταῦτα εἶχον εἰς τὴν editionem principem· τοῦτο ἐνομίσθη καὶ διὰ αἰσθητικῶς λόγους. Ἐπίσης εἰς τὸ ὑπόμνημα δὲν ἀναγράφονται αἱ διαφοραὶ κατὰ τὴν στίξιν τῆς πρώτης καὶ τῶν ἄλλων ἐκδόσεων πρὸς τὴν ἡμετέραν.

Εἰς Πλάτωνα

Θεῖε Πλάτων, ξυνοπαδὲ θεοῖς καὶ δαίμοσιν ἦρωσ
 Πασουδίη μεγάλῳ Ζηνὶ παρεσπομένοις,
 Ἄρμα κατ' οὐρανὸν εὐρὸν ἀελλοπόδων ὄτε πύλων
 Κεῖνος ἐλᾶ, πτηνῶ δίφρῳ ἐφεζόμενος,
 5 Εἰ δ' ἄγε νῦν κατάβηθι λιπῶν χορὸν οὐραγιῶνων
 Ἐς γὰν ψυχοφυῶν εἰρεσίῃ περὺγων
 Καὶ λάζευ τόδε τεῦχος, ὃ σωκρατικὴν δαριστὴν
 Ἀμφὶς ἔχει καὶ σῆς κεδνὰ γένεθλα φρενός,
 Ὁ ἐνὶ Κοσμοτέχνης ὀκτιῶ πύχας Οὐλύμποιο
 10 Ἐξ ἰδίων ἔλκων ἀρχέτυπον προπίδων
 Δείματο καρπαλίμως· ὑπάτην σελάεσσιν ἀπείροισ
 Δαιδάλλων, τήνπερ κλείομεν ἀπλανέα.

2 Πασουδίη Aldus || 4 ἐλᾶ Aldus || 7 λάζου Menge.

⁵³) Ἐνθ. ἀν., σελ. 270.

⁵⁴) Ἐνθ. ἀν., σελ. 281 - 2.

- Τὰς δ' ἄρ' ὑφεξείης μονοφεγγέας ἐξειόρευσεν
 Αὐτόθεν ἀκροτάτης ἀντία κινυμένας.
- 15 Ἦ σφέας ἀρπάζουσα παλιμπλάγκτιο κελεύθου
 Σύρει ἀναγκαίη, ταὶ δὲ βιηζόμεναι
 Οὐκ ἀέκουσαι ἔπονται· ὁμως ἐὼν οἶμον ἐκάστη
 Ἐμπαλιν ἐξανύει βάρδιον ἢ τάχιον.
- 20 Ὡ ἐνὶ κυδρὸς Ἔρωσ ἀπὸ γαίης ὑψὸς ἄείρων
 Ἰμέρω ἄμμε φλέγει κάλλεος οὐρανίου.
 Ὡ ἐνὶ σὺ ψυχᾶς φύσιν ἄφθορον οὐδ' ἀμενηνοῦ
 Σκήνευς ὀλλυμένου δεῖξας ἀπολλυμένην.
- Ἄλλοτε διογενῶν πόλιν οὐρανογείτονα φωτῶν
 Κτίζεις, οἷσι μέλει πότνα Δικαιοσύνη
- 25 Ἦδὲ καὶ Εὐνομίη κουροτρόφος· οὐδ' ἀπ' ἐκείνου
 Νόσφιν ἀπειραπέτην ἄσιτος ὅσσε πάλιν
 Αἰδῶς καὶ Νέμεσις. Τίς ἕκαστά κε μυθολογεύοι,
 Ὅσα θεοπνεύστοις ταῖσδ' ἐνέθου σελίσι;
- 30 Τὰς γε λαβὼν ἀφίκοιο πόλιν βασιληίδα πασέων,
 Ὅσας οὐρανόθεν δέρεται ἠέλιος,
 Ῥώμην ἐπιτάλοφον γαίης κράτος αἰὲν ἔχουσαν,
 Ἦς διὰ μεσσατίας Θύμβρις ἐλισσόμενος
 Κοίρανος ἐσπερίων ποταμῶν κερατηφόρος εἶσιν
 Οὔθαο παιίνων βώλακος Αὔσονίης.
- 35 Ἐλθὼν δ' οὐ Σικελῶν ὀλοόφρονα κεῖθι τύραννον
 Ὡμοφάγον, Σκύλλης λευγαλέης τρόφιμον,
 Ὑβριστὴν Μουσέων Διονύσιον, ἀλλά γε δήεις,
 Ὡ τόθ' ὁμοῖον ἰδεῖν φῶτα μάτην ἐπόθεις,
 Ἀμφότερον σοφίης τε πρόμον καὶ ποιμένα λαῶν,
 40 Ὅπποσοι Εὐρώπην ναιετάουσιν ὄλην·
 Λαυριάδην ἔρατιῆς Φλωρεντίδος ἀστέρα πάτρης
 Λαμπρόν, ἀτὰρ Μεδίκων τῶν ὀνομαστοτάτων
 Τηλεθόον καλὸν ἔρνος, ἀειθαλές, ἀγλαόκαρπον,
 Τὸ πρὶν Ἰωάννην νῦν δ' ἄρ' ἀπειρεσίων
- 45 Γαιάων ἐσσηνα, Λέοντα, κράτιστον Ὀλύμπου
 Κλειδοῦχόν· τοῦ νεῦμ' ὡς Διὸς ἀζόμεθα·

13 ἐφεξείης Sathas || 16 βιαζόμεναι Didot || 27 μυθολογεύει Sathas || 31
 Αὔσονίης Sathas || 37 δήεις Sathas, Didot || 38 τότ' corr. Menge | ὁμοιον
 Sathas || 43 τηλεθόσε(?) Sathas || 44 ἄρα corr. Didot.

- Πᾶς δὲν ἄναξ σέβεται γοννούμενος, οὐδέ τις αὐτῶ
 Τολμᾷ σκηπιούχων ἀντιφεριζέμεναι.
 Εἰσβάς δ' ὀλβιόδαιμον ἀνάκτορον εὐθύς ἐρασιὰς
 50 Σεῖο, Πλάτων, πολλοὺς ὄψεται ἐν μεγάροις
 Παντοίαις ἀρεταῖσι μεμηλότας ἠδ' ὀαριστάς
 Τερπνοὺς καὶ πινυτοὺς Ζητὸς ἐπιχθονίου,
 Πάντοθεν οὖς αὐτὸς μετεπέμψατο καὶ σφίσι χαίρει
 Τιμήντα διδοὺς καὶ πολύολβα γέρα.
 55 Ἐξοχα δ' αὖ περὶ κῆρι φιλεῖ δύο· τὸν μὲν ἀφ' ἰοῆς
 Ἑλλάδος, οὐχ ἓνα τῶν, οἷ πελόμεσθα τανῦν
 Ῥωμαῖοι Γραικοί τε καλούμενοι, ἀλλὰ παλαιοῖς
 Ἀτιθίδος ἢ Σπάρτης εἵκελον ἡμιθέοις·
 Λασκαρέων γενεῆς ἐρικυδέος ἄκρον ἄωτον
 60 Καὶ τριπροσωποφανοῦς οὔνομ' ἔχοντα θεοῦ.
 Ὅς μ' ἔτι τυτθὸν ἐόντα πατὴρ ἄτε φίλιαιον υἱὸν
 Στερογόμενος περὶ δὴ σιέροξεν ἀπὸ καρδίης·
 Καί μοι στείνοσ ὁδοῦ πρὸς Ἀχαιῖδα μοῦσαν ἀγούσης
 Δεῖξεν ἀριγνώτως μοῦνος ἐπισιτάμενος.
 65 Τὸν δ' ἕτερον τριπλαῖσι κεκασμένον εὐεπίησι
 Καὶ πλασθέντα τριῶν χερσὶ σοφαῖς Χαρίτων
 Βεμβιάδην ἦρωα· πατὴρ δὲ συνίστορα πάντων
 Θῆκεν ἀπορορήτων οὔατα τοῦδε μέγας
 Πάντα οἱ ἐξαυδῶν μελεδήματα πορφύροντος
 70 Θυμοῦ ἀναπτύσσων τ' ἦτορ ἔνεοθεν ὄλον.
 Κεῖνοι δὴ σ' εἰσιδόντες ἀγινήσουσιν ἐς ὦπα
 Πατρός, ὃ δ' ἀσπασίως δέξεται· ἀλλὰ σύπερ,
 Ἡ Θέμις, ἀχράντιου δράξαι ποδός· «Ἰλαθι», λέξας,
 «ἜΩ πάτερ ὦ ποιμάν, Ἰλαθι σαῖς ἀγέλαις·
 75 Δέχνησο δ' εὐμενέως δῶρον, τόπερ Ἄλδος ἀμύμων
 Δειψηταῖς ἐρίφων γραπιὸν ἐν ἀρνακίσι
 Πρόφρων σοι προῖησι, διοτρεφές· αὐτὰρ ἀμοιβὴν
 Τῆσδ' εὐεργεσίης ἦτεε κεῖνος ἀνήρ,
 Οὐχ ἵνα οἱ χρυσόν τε καὶ ἄργυρον, οὐδ' ἵνα πέμψης
 80 Ἐμπλείην ὀηγέων λάονακα πορφυρέων,
 Ἄλλ' ἵν' ἀποσβέσσης μαλερόν πῦρ ἄλλοπροσάλλου

48 ἀντιφεριζέμεναι Sathas || 51 ἀρεταῖς Didot, Legrand || 54 πολίολβα Sathas || 57 καλούμενοι Didot, Menge, Legrand, Sathas || 62 καρδίης lapsu oculi scr. Didot, Sathas || 73 Ἡ Aldus || 74 Ἰλαθι Aldus || 79 πέμψης Aldus || 81 ἀποσβέσσης Aldus.

- Ἔσθλη, τῶ νῦν πάντι ἁμαθνόμενα
 Ὀλλυται. Οὐκ αἴεις ὡς Εὐγανέαις ἐν ἀρούραις
 Πάντα πλέω λύθρου, πάντα πλέω τεκύων ;
 85 Παίδων δ' οἰμωγὴν καὶ θηλυτερῶν ὀλολυγὴν
 Ὄκτισε μὲν Κύκλωψ, ὤκτισε δ' Ἀντιφάτης·
 Φλόξ δ' ὀλοὴν τεμένην τε θεῶν οἴκους τε πολιτῶν
 Δαρδάπει μογερῶν τ' ἀγρονόμων καμιάτους·
 Ὅσων δ' αὖθ' Ἡφαιστος ἐφείσατο, ταῦτι ἁλαπάζει
 90 Βάρβαρος οὐ στοργὴν οὐδ' ἐλεητὴν ἔχων,
 Παῦσον, ἄναξ, χάσμην ἐμφύλιον· ἐνθεο σοῖσιν
 Υἱάσιν εἰρήνην καὶ φιλότητα, πάτερ,
 Σχέτιλιος ἦν τεταγὼν Ἄρης πολυβενθὲς ἐς ἄντρον
 Ὄσε λίθοις φράξας πῶμα κατωρουχέσιν.
 95 Ἄλλὰ σὺ μιν μοχλοῖσιν ἀνέλκυσσον ἠδὲ Λόγοιο
 Δεῖξον ἰδεῖν Θεοῦ λάτρισιν ἀριτεμέα
 Εἰρήνην, πολύκαρπον, εὐφρονα, βοτρυόδαρον,
 Εἰρήνην κόσμῳ παντὶ ποθεινοτάτην.
 Αὐτὰρ ἀριθμηθέντας ἐπιπροΐαπον ἅπαντας
 100 Τουρκογενῶν ἀνόμοις ἔθνεσιν αἰνολύκων·
 Οἷ χθόνα δουλώσαντες Ἀχαιΐδα νῦν μεμάσσι
 Ναυσὶ διεκπεράαν γῆν ἐς Ἰηπυγίην
 Ζεῦγλαν ἀπειλοῦντες δούλειον ἐπ' αὐχένι θήσειν
 Ἄμμιν, αἰσιτώσειν δ' οὐνομα Θειοτόκου.
 105 Ἄλλὰ σὺ δὴ πρότερος τεῦξον σφίσιν αἰπὺν ὄλεθρον
 Πέμψας εἰς Ἀσίας μυρία φῦλα πέδον·
 Χαλκεοθωρήκων Κελιάων θοῦριν Ἐννώ
 Ἴππους κεντούντων προώσιν εἰδομένους,
 Αἰθῶνων μετέπειτα σακέοπαλον ἔθνος Ἰβήρων
 110 Καὶ μέλαν Ἑλβετίας πεζομάχοιο νέφος·
 Γερμανῶν τε φάλαγγας ἀπείρονας ἀνδρογιγάντων,
 Τοῖς δ' ἐπὶ Βρεττανῶν λαὸν ἀρηϊφίλων·
 Πάσης τ' Ἰταλίας ὅσ' ἀλεύατο λείψανα πότιμον,
 Οὐδὲ διεροαίσθη δούρασιν ἄλλοθρόων.
 115 Ἄλλοι μὲν τραφερῆς δολιχὰς ἀναμετρήσαντες
 Ἄτραπιτοὺς ἄν' ὄρη καὶ διὰ μεσσόγεων

88 τε Sathas || 102 νεῶσι (?) Sathas | διεκπεράα (!) Sathas : διεκπεράαν Di-
 dot || 103 ζεύγλαν Didot || 108 κεντώτων Sathas | προώσιν Sathas || 110 ἑλ-
 βετίας Aldus || 114 δούρασιν Sathas || 115 δολιχῆς Sathas || 116 ἀτραπειτοὺς
 Sathas | μεσσογέων exhib. Didot.

- Καὶ ποταμῶν διαβάντες ἀεὶ κελάδοντα ῥέεθρα
 Δυσμενέεσσι γένους κῆρα φέροισιν ἔμοῦ
 Θωρηχθέντες ὁμοῦ σὺν Παίοσιν ἀγκυλοτόξοις
 120 Τοῖς θαμὰ Τουρκάων αἵματι δευομένοις·
 Αὐτὰρ χιλιόναυς Βενέτων ἄλῶς ἀρχιμεδόντων
 Οὐλαμὸς ὠκυάλῳις ὀλκάσι μαρνάμενος
 Καὶ νέες Ἴσπανῶν μεγακήτεες οὖρεσιν Ἴσαι,
 Αἶ κορυφὰς ἰσιῶν ἐντὸς ἔχουσι γεφῶν,
 125 Εὐθὺς ἐς Ἑλλάσποριον (ὑπὲρ καρχῆσια δὲ σφέων
 Αἴεν ἀειρέσθω σταυρὸς ἀλεξίκακος)
 Ὀρμάσθων· ἦν γάρ τε πόλει Βυζαντίδι πρώτη
 Νόστιμον ἀστράψῃ φέγγος ἑλευθερίας,
 Αὐτὴν κεν θλάσσειας ἀμαιομακέτιοιο δράκοντος
 130 Συντριψας κεφαλὴν· τᾶλλα δὲ τοῖο μέλη
 ῥεῖ· ἀλαπαδνὰ γένοιτο· λεῶς οἷ θάρσος ἀείρας
 Γραικὸς ὁ δουλείᾳ νῦν κατατρυνχόμενος
 Ἀρχαίης ἀρειῆς, ἔν· ἑλεύθερον ἦμαρ ἴδηται,
 Μνήσεται οὐτάζων δῆϊον ἐνδομύχως.
 135 Αὐτὰρ ἐπεὶ κτείνωσιν ἀλάστορας ἢ πέραν Ἴνδῶν
 Φεύγοντας κρατεροῦ γ' ἐξελάσσωσι βίη,
 Αὐτῆμαρ σὺ θεοῖς ἐπινίκιον ὕμνον ἀείδων
 Καὶ μεγάλης χαίρων εἵνεκε καμμογῆς
 Ἀνδράσι ρικηταῖς στεφανηφόρα κράαι· ἔχουσιν
 140 Ἀσίδος ἀφνειῆς πλοῦτιον ἀπειρέσιον,
 Τουρκάων ἀφενός τε, ῥυηφενίην τε καὶ ὄλβον,
 Ἐξηκονταετῆς ὄν συνέλεξε χρόνος,
 Χερσὶ τροπαιοῦχοις διαδάσσειαι ἀνδρακάς· οἱ δ' αὖ
 Σκυλοχαροεῖς πάτρης μνησάμενοι σφειτέρης
 145 Μέλπονται καθ' ὁδὸν παιήονα καὶ πούλιν ὄπλοις
 Ὀρχήσονται ὄλα ψυχᾶ ἀγαλλόμενοι.
 Καὶ τότε δὴ ποτὶ γαῖαν ἀπ' οὐρανοῦ εὐρουόδειαν
 Πιθήσεται Ἀστραίου πρόεσβα Δίκη θυγάτηρ
 Μηκέτι μηνίουσα βροτοῖς· ἐπεὶ οὐκ ἀλιτρον,
 150 Ἀλλ' ἔσται χρυσοῦν πᾶν γένος ἡμερῶν
 Σεῖο θεμιστεύοντος ὄλη χθονὶ καὶ μετ' ὄλεθρον
 Δυσεβέων οὔσης πανταχοῦ ἠρεμίας.

117 ἀεικελάδοντα Sathas || 123 Ἴσπανῶν Aldus || 124 ἰσιῶν Aldus || 128 ἀστράψῃ Aldus || 131 γένοιτο corr. Menge || 138 εἵνεκα Sathas || 141 ἀφενός τε Sathas | ῥυηφενίαν Sathas || 146 ὄλα ψυχᾶ Aldus || 152 ἠρεμίας Aldus: Muncher depravavit verbum in ἡμερῆς.

- Καὶ τὰ μὲν εἶθε γένοιτο· μαθήμασι νῦν δὲ παλαιῶν
 Ἑλλήνων, ὦναξ, ἄρχεσον οἰχομένοις·
- 155 Θάρσυνον δ' Ἑκάτοιο φιλαγρούπνους ὑποφῆτας
 Δώροισ μιλίσσων καὶ γεράεσσι θεῶν.
 Παπτοδαπούς τε, πάτερ, ξυναγείρας ἡμὲν Ἀχαιῶν
 Ἦδὲ πολυπορέων νείας Ἑσπερίων
 Προθήβας καὶ μήτε φρενῶν ἐπιδευέας ἐσθλῶν
- 160 Μήτε φυῆς μήτ' οὖν αἵματος εὐγενέος
 Ἐν Ῥώμῃ καίάνασσον ἐπισιήσας σφίσιν ἄνδρας,
 Οἱ σώζουσι λόγων ζώπυρον ὠγυγίων.
 Ναίοιεν δ' ἀπάνευθε πολυσκάρθμοιο κυδοιμοῦ
 Νηϊάδων προχοαῖς γειτονέοντα δόμον.
- 165 Τῷ δ' Ἐκαδημείης ὄνομ' εἶη κυδιανείρης
 Ζήλω τῷ προτέρης, ἦν ποτ' ἐγὼ νεμόμην
 Κούροισ εὐφύεουσιν ἐπισταμένως ὀαρίζων,
 Τούς γ' ἀναμιμνήσκων, ὧν πάρος αὐτοὶ ἴσαν.
 Ἄλλ' ἢ μὲν δὴ ὄλωλε· σὺ δ' ἦν καινὴν ἀναφήνης,
- 170 Ἐνθεν ἄρ' εὐμαθίης πυρσὸς ἀναπτόμενος
 Βαιοῦ ἀπὸ σπινθῆρος ἀναπλήσει μάλα πολλῶν
 Ψυχὰς ἠϊθέων φωτὸς ἀκηρασίου.
 Ἐν Ῥώμῃ δέ κεν αὖθις ἀνηβήσειαν Ἀθῆναι
 Ἀντί τοι Ἰλισσοῦ Θύμβριν ἀμειψάμεναι.
- 175 Ταῦτά τοι ἐκτελέσαντι κλέος, πάτερ, οὐρανόμηκες
 Ἑσχατιὰς ἤξει μέσφ' ἐς Ὑπερβορέων.
 Ποία γάρ ποτε γλῶσσα τεήν, ποῖον σιόμα, φήμην
 Ἦ ἀγορητῶν ἢ καὶ ἀοιδοπόλων
 Οὐκ ἂν ἐφρμνήσειεν, ἀμαυρώσει δὲ τίς αἰὼν
- 180 Τηλεφανῆ τοίης προήξιος ἀγλαίτην;
 Ταῦτα τεοῦ γενειῆρος ἀοίδιμον ἠδὲ προπάππων
 Πάντας ἐπ' ἀνθρώπους οὖνομα θῆκαν, ἄναξ.
 Τῶν δὲ σέθεν προτέρων βᾶξις κακὴ ἀρχιερέων
 Κακκέχεται, ἅτε δὴ πάμπαν ἀρειμανέων
- 185 Καί τε φιληδούτων ἀνδροκτασίαις ἀλεγειναῖς
 Καὶ κεραῖζομένοις ἄσπεσι τερπομένων».

157 ξυναγείρων Sathas | ἢ μὲν Muncher || 158 ἢ δὲ Muncher | πολυπο-
 ρέων Sathas || 162 λόγον lapsu manus scr. Muncher | 165 Ἐκαδημείης
 Sathas: Ἀκαδημείης Didot, Legrand || 166 προτέρω corr. Sathas || 167 εὐ-
 φύεουσιν Sathas | ἐπισταμένων Didot, Legrand || 169 ἀναφήνης Aldus: ἀνα-
 φήνης Menge || 181 γενειῆρος Sathas | ἀοίδιμον Sathas || 182 ἀνθρώποις Sathas
 || 183 βᾶξις Aldus || 184 κακκέχεται Legrand || 185 φίλη δούτων Sathas.

- Τοῖα σὺ παρφάμενος πείσεις σπεύδοντα παροομέων,
 Θεῖε Πλάτων, ἐπεὶ οἱ πάτριόν ἐστιν ἔθος
 Εἰρήνην φιλέειν, ἐκὰς Αὔσονος ὠθέμεν αἴης*
 190 *ῥίμφα ταλαύρινον, βαρβαρόφωνον ῥᾶσθ
 Ἥδ' Ἐλικωνιάδων ἑλλήριον ἄλλος ὀφέλλειν
 Ὀρπήκεσσι φυτῶν ἄσπι κνῖσκουμένων.*
*Ναὶ μὰν εὐμεγέθους σέο μορφοῦς ἐκπροπέες εἶδος
 Καί τε θεοῖς ἐκέλην ἀθανάτοισι φυήν*
 195 *Καὶ γεραροὺς ὄμους βαθυχαιτήεντά τε κόσμον
 Παλλεύκου κορυφῆς κείνος ἀγασσάμενος,
 Αἰδεσθεῖς τε σέβας πολιῶν καὶ σεμνὰ γένηια
 Οὐ ρηκουοτήσει σῶν ὑποθημοσυνῶν
 Πειθοῖ θελξινόω κηλούμενος. Ἄλλά τοι ὄρα*
 200 *Πιτηνὸν ἐῶντι θεῶν ἄρμα καθιπτάμεναι.*

189 *φιλέεις* Aldus, Muncher corr. || 191 *ἐλικωνιάδων* Aldus | *Ἑλληνικὸν* Sathas || 192 *ὀρπήκεσσι* Didot, Legrand, Muncher || 193 *εὐπροπέες* Sathas || 194 *ἐκέλην* Aldus, Legrand corr. || 196 *κορυφᾶς* Sathas || 200 *ἐῶν τι* Sathas

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

- στ. 1. Ἄν ἡ ἔκφρασις «*θεοὶ καὶ δαίμονες*» δὲν ἦτο τόσον συχνή, θὰ ἦτο δυνα-
 τὴ ἢ διόρθωσις: «*πάν δαίμοσιν ἥρωες*»· δαίμονες=αἱ ψυχαὶ τῶν τοῦ χρυ-
 σοῦ αἰῶνος ἀνθρώπων, καθ' Ἡσίοδον, Ἔργ. καὶ Ἡμ. 121.—Ἡρως=
divus ὡς καὶ παρὰ Δίονι κ. 56.41.
 στ. 6. Ἡ λέξις *ψυχοφυῆς* (= ὁ ἔχων τὴν φυὴν τῆς ψυχῆς, ὁ πνευματικός, ὁ ἐκ
 πνεύματος) οὐδαμοῦ ἀπαντᾶται παρ' ἀρχαίοις καὶ μεταγενεστέροις. Προ-
 φανῶς συνετέθη ὑπὸ τοῦ Μουσοῦρου.
 στ. 7. Ἡ ἔννοια τοῦ βιβλίου εἰς τὴν λέξιν *τεῦχος* μετὰ τοὺς Ἀλεξανδρινούς.
 (Caesarius, Patrologia Graeca 38, στ. 1011)
 στ. 9. *Κοσμοτέχνης* = ὁ Θεός. Ἡ λέξις ὀφείλεται εἰς τὸν Συνέσιον (370 - 413
 μ.Χ.) ὕμνος τρίτος, σελ. 327 D, στίχ. 424. (Ἐκδοσις Dionysii Petavii,
 Παρίσιοι 1631.) — *Ὀλυμπος* ἐνταῦθα μὲ τὴν σημασίαν τοῦ οὐρανοῦ, στε-
 ρεώματος (πρβλ. Voss ἐν σελ. 586 τῶν Γεωργικῶν τοῦ Βιργιλίου, 3,261).
 — *Πτύξ*=(μεταφορικ.) ἰδεατὴ πτύχωσις τοῦ στερεώματος, ἀστὴρ ὡς καὶ
 παρ' Εὐριπίδῃ, Ὀρέστ. 1631: ἐν αἰθέρος πτυχαῖς· Ἐλένη 44: ἐν πτυ-
 χαῖσιν αἰθέρος. Ἐμφανῆς ἡ σχέσις πρὸς τὸν 84ον στίχον τῶν Φοινισ-
 σῶν: «*Zeū, φαεινὰς οὐρανοῦ ναίων πτυχάς*». Εἰς τοὺς στ. 9 - 18 γίνεται
 λόγος περὶ τοῦ πλυνητικοῦ συστήματος· ἀναφέρεται εἰς τὸν τοῦ Πλάτω-
 νος διάλογον «*Τίμαιον*», ὅπου, ὡς γνωστόν, ἐκφράζεται περὶ δημιουρ-
 γίας θεωρία. Ἡ ἀνωτέρω μεταφορὰ, συχνοτάτη παρ' Εὐριπίδῃ, δὲν ἐκ-
 πλήσσει ἀπαντωμένη εἰς τὸν Μουσοῦρον πρῶτον κριτικὸν ἐκδότην αὐ-
 τοῦ. (Πρβλ. Εὐριπίδην, ἔκδ. Kirchhoff (Βερολίνον, 1855), τόμ. I, πρό-
 λογος, σελ. 11, καὶ Legrand, B.H., τόμ. I, σελ. CXIII.)

- στ. 15. Ἡ χρῆσις τῆς *κελεύθου* πρὸς δῆλωσιν τροχιᾶς ἀστέρος παρὰ Σοφοκλεῖ, Τραχίν. 131 καὶ Εὐριπίδῃ, Ἑλένη 343.
- στ. 18. Ἐξανύω· συχνοτάτη λέξις τοῦ Εὐριπίδου· Φοιν. 164, Τρωφ. 232, Ἰφ. ἐν Ταύρ. 897.—Βάρδιον· τύπος οὐχὶ εἰθισμένος, ὃν ὁ Μουσούρος πιθανῶς παρέλαβε ἀπὸ τὸν Ἡσυχίου, ὅπου ὁμοῦς σήμερον ἀναγινώσκεται βράδιον. (Προβλ. M e n g e, σελ. 76.) Συνήθως ὁ συγκριτικὸς τύπος εἶναι βραδύτερος (καὶ βαρδύτερος), σπανίως ποιητικὸς βραδίων (οὐχὶ βαρδίων) ἐν Ἡσιόδ. Ἔργ. κ. Ἡμ. 526.
- στ. 19 - 20. Οἱ στίχοι ἀναφέρονται εἰς τὸ «Συμπόσιον».
- στ. 21 - 22 Ἡ ἀναφορὰ εἰς τὸν «Φαίδωνα».
- στ. 23. Οὐρανογείτων· ἡ λέξις δὲν ἀπαντᾶται οὔτε παρ' ἀρχαίοις, οὔτε παρὰ βυζαντινοῖς· φαίνεται, ὅτι ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ καὶ ἡ σημασία τῆς (ἐπιθετικῆ) εἶναι ὁ γείτων τῶν οὐρανίων, ὁ ὅμοιος τοῖς οὐρανόις· ὁ θεϊκός.—Οἱ στίχοι 23 - 27 ὁμιλοῦν περὶ τῆς «Πολιτείας».
- στ. 27. Καὶ παρ' Ἡσιόδῳ ἐν Ἔργ. κ. Ἡμ. ἡ Αἰδὼς συνάπτεται τῇ Νεμέσει.
- στ. 31. Κράτος γαίης· καὶ ἐν Θουκ. VIII 24, 1.
- στ. 33. Κερατηφόρος· σπάνιος τύπος ἀντὶ τοῦ κερασφόρος. Ἀπαντᾶται παρὰ Φαίστῳ, σχόλ. Πινδάρου Π. 4, 28.
- στ. 38. Τόθ'· τότε μᾶλλον καὶ οὐχὶ τότε λόγῳ τῆς εἰς τὸν στ. 35 ὑπάρξεως τοῦ κείθι. Ὁ M e n g e πρὸς διάκρισιν ἔγραψε τότε ἀπαράδεκτον βεβαίως διὰ τὸ φθογγικὸν πάθος.
- στ. 43. Τηλεθόον· συνάπτεται μετὰ τοῦ καλοῦ ἐν Ὀμήρ. Ἰλιάδ. P 55.
- στ. 44 - 45. Καὶ ἐν Ἰλιάδι Y 58 ἡ λέξις ἀπειρεσίη ὡς ἐπίθετον τῆς γῆς.—Ἐσσηνα· ἡ λέξις (ὄνομαστ. ἐσσην) δὲν ἀπαντᾶται παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς. Ὁ Μουσούρος πιθανῶς παρέλαβε αὐτὴν ἐκ τοῦ Ἡσυχίου καὶ τοῦ Μεγ. Ἑτυμολογικοῦ, ὅπου ἐρμηνεύεται παρ' Ἡσυχίῳ μὲν: «βασιλεύς, ἡγεμών», ἐν Μεγ. Ἑτυμ. δέ: «ὁ βασιλεὺς κατ' Ἐφεσίους ἀπὸ μεταφορᾶς τοῦ μελισσῶν βασιλέως». Ἀλλὰ καὶ Ζωναρᾶς καὶ Σουΐδας παραδίδουν ὡσαύτως, καὶ Θεόγνωστος ἐν Cramerī Anecdōtis, τόμ. 2, σελ. 7, 14 Ἡ σχέσις μὲ τὰς μελισσᾶς προῆλθεν ἐκ παρετεμολογίας τῆς λέξεως ἐκ τοῦ ἐσμός (= τὸ σμῆνος, συνήθως τῶν μελισσῶν), τὸ ὁποῖον ὁμοῦς νῦν λαμβάνει πάντοτε δασεῖαν. Ἡ λέξις δὲν φαίνεται ἐλληνικῆς ῥίζης ὡς ὁ T i t t m a n n παρετήρησε (προβλ. Θησαυρὸν Στεφάνου ἐν λ.), σχέσιν ἔχουσα μᾶλλον τῷ ἑβραϊκῷ *hoschen* καὶ τῷ χαλδαϊκῷ *hasin* (= δυνατός, potens) — Ὀλύμπον· καὶ πάλιν μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ οὐρανοῦ.
- στ. 49. Ἀνάκτορον· ἡ σύγχρονος ἔννοια μόνον παρὰ βυζαντινοῖς. (Προβλ. Λεξικὸν Σοφοκλέους.)
- στ. 52. Ζηνὸς ἐπιχθονίου· πρόκειται περὶ τοῦ Λέοντος.
- στ. 54. Τιμήεντα γέρα· καὶ ἐν Ὀμ. Ὀδυσ. α 312 ὑπάρχει τὸ τιμήεν ὡς ἐπίθετον τοῦ δώρου.
- στ. 55. Τὸ περὶ κῆρι (= ἐκ βίθους καρδίας) συχνοτάτον παρ' Ὀμήρῳ. Μετὰ τοῦ ρῆμ. φιλεῖν ἐν Ἰλ. N 430 καὶ ἀλλαχοῦ.
- στ. 60. Τὸ ἐπίθιτον τριπροσωποφανῆς φαίνεται καὶ αὐτὸ δημιουργηθὲν ὑπὸ τοῦ Μουσούρου, ἀντὶ τοῦ συνήθους τριπρόσωπος. Τριπροσωποφανῆ θεὸν ὀνομάζει τὸν Ἰανόν, ἃν καὶ δὲν μυθολογεῖται οὗτος ὡς τριπρόσωπος, ἀλλὰ συνήθως ὡς διπρόσωπος καὶ σπανίως τετραπρόσωπος (quadrifronts)· Ἐν τοῖς στ. 55 - 64 ὁμιλεῖ περὶ τοῦ διασήμου Ἰανοῦ ἢ Ἰωάννου Λασκάρεως (1445 - 1535), ὅστις ὑπῆρξεν ἐκ τῶν ἐπιφανέστερων ἀνδρῶν τῶν

- γραμμαμάτων, ἀκόμη δὲ καὶ τῆς πολιτικῆς τῆς ἐποχῆς. (Περὶ τοῦ ἀνδρὸς ὁ Iovius ἐν Elogiis, ὁ Boerner, De doctis hominibus Graecis in Italia, ὁ Boerje Knoes, Un ambassadeur de l' Hellénisme - Ianus Lascaris - et la tradition gréco - byzantine dans l' humanisme français, Upsala, 1945, καὶ ὁ Legrand ἐν Bibliographie Hellénique, [τόμ. I, σελ. CXXXI - CLXII].) Οἱ στίχοι αὐτοὶ κατέστησαν γνωστότατοι διὰ τὴν ἐξ αὐτῶν πληροφορίαν, καθ' ἣν ὁ Ἰ. Λάσκαρις ὑπῆρξεν ὁ διδάσκαλος τοῦ νεαροῦ Μουσούρου ἐλθόντος εἰς Ἰταλίαν.
- στ. 63. *Στεῖνος*· καὶ ἐν Ὀμ. Ἰλ. Ψ 419: «στεῖνος ὁδοῦ».
- στ. 67. *Βεμβιάδης* εἶναι ὁ περιβόητος Πέτρος Bembo (1470 - 1547), ἰδιαίτερος γραμματεὺς τοῦ πάπα Λέοντος καὶ μυστικοσύμβουλος, εἰς τῶν ἐξοχωτέρων συγγραφέων τῆς Ἀναγεννήσεως, ἄριστος φιλόλογος καὶ συνεργάτης τοῦ Ἄλδου. (Περὶ τοῦ ἀνδρὸς ὄρα: Springarn, History of Criticism in the Renaissance, ἔκδοσις β' ἐν Ν. Ὑόρκη, 1906, Symonds, Renaissance in Italy, Λονδῖνον, 1881, Trabalsa, Storia della grammatica italiana, Πάδουα, 1908.)
- στ. 69. *Μελεδήματα θυμοῦ*· ὁμοίως ἐν Ὀμ. Ἰλ. Ψ 62.—Καὶ Κόϊντος Σμυρναῖος ἐν 2. 85 συνάπτει τὸ πορφύρειν τῷ θυμῷ.
- στ. 71. Καταφανῆς ἢ ἐπίδρασις εἰς τὸν στίχον τοῦ ὁμηρικοῦ: «ἐπὴν ἔλθητε Διὸς τ' ἐς ὄπα», Ἰλ. Ο 147.
- στ. 81. *Ῥήγεα πορφύρεα* (= σκοτεινόχρωμα, βαρύτιμα ὑφάσματα, ἐνδύματα) ἐν Ὀμ. Ὀδ. δ 297· ὁ αὐτὸς στίχος καὶ ἐν Ἰλ. Ω 645.
- στ. 81. *Μαλερόν* ὡς ἐπίθετον τοῦ πυρός ἐν Ὀμ. Ἰλ. I 242, Υ 316. — Ἄλλοπροσάλλον· συχρὸν ἐπίθετον τοῦ Ἄρεως παρ' Ὀμήρω· Ἰλ. E 831, 889.
- στ. 83. *Εὐγάνεαι ἄρουραι* εἶναι λοφώδης περιοχὴ τῆς Βενετίας νοτιοδυτικῶς τῆς Παδούης. Ἐνταῦθα λαμβάνονται μὲ πολὺ εὐρυτέραν τὴν ἔννοιαν πάσης τῆς Ἰταλίας νοουμένης, ἐκλέγεται δὲ ἴσως ἡ ὀνομασία αὕτη διὰ τὸ φωνητικῶς συγγενὲς πρὸς τὸ εὐγενεῖς. Ἐν τοῖς στίχοις 81 - 98 ὁ ποιητὴς καλεῖ τὸν Πάπαν νὰ εἰρηνεύσῃ τοὺς χριστιανικοὺς λαοὺς, οἱ ὅποιοι ἀγωνιστικὸν ἔχοντες στίβον τὴν Ἰταλίαν ἐμάχοντο μεταξύ των ἀρχῆς ἀναγομένης εἰς τὸ ἔτος 1494, ὅποτε ὁ Κάρολος Η' τῆς Γαλλίας ἠξίωσε τὴν διαδοχὴν τοῦ Ἀνδεγαυικοῦ οἴκου καταλαβὼν τὸ βασιλεῖον τῆς Νεαπόλεως. Τῷ 1509 ἐγένετο ἡ συνθήκη τοῦ Καμπραί (Γαλλία, Γερμανία, Ἰσπανία κ.τ.λ. κατὰ Βενετίας), ἡ ὁποία δι' ἐπιδεξίας ἐνετικῆς πολιτικῆς μετετρέπη εἰς τὴν Ἱερὰν συμμαχίαν πρὸς ἐκδίωξιν τῶν Γάλλων ἀπὸ τῆς Ἰταλίας. Παρὰ τὴν ἐπιτευχθεῖσαν ἐκκένωσιν τῆς Ἰταλίας, αὕτη μετ' ὀλίγον ἐγενετο θέατρον νέων μαχῶν μεταξύ Γερμανῶν καὶ Γάλλων.
- στ. 85. *Θηλυτερῶν*· λέξις προφανέστατα εἰλημμένη ἐκ τοῦ Ἡσυχίου, ὅπου: «θηλυτεραί· αἱ γυναῖκες», μὴ ἀπαντῶσα παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς.
- στ. 87. *Ὀλόη*· ἐπίθετον τοῦ πυρός ἐν Ὀμ. Ὀδ. μ 68.
- στ. 88. *Ἀγρονόμων* = ἀγροτῶν.
- στ. 91. *Λίθοις κατορυχέσιν*· εἰλημμένον ἐκ τῆς Ὀδυσ. ι 185: «κατορυχέσσι λίθοισιν». Ἀριστοφάνειος ὅμως ἡ ἰδέα τῶν στ. 93 - 94, (Εἰρήνη 222 κ.έ.).
- στ. 97. *Βοτρυόδωρον*· ἐπίθετον τῆς εἰρήνης ἐκ τῆς Ἀριστοφάνους Εἰρήνης 520.
- στ. 99. *Ἐπιπροϊάπτω*· παρ' ἀρχαίοις ἄνευ τῆς ἐπί
- στ. 100. *Τουρκογενεῖς* ὀνομάζονται τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Μουσούρου οἱ τουρκικῆς καταγωγῆς λαοί. — *Αἰνολύκων*· (αἶνός + λύκος > αἰνόλυκος = δεινός, χαλεπὸς λύκος). Λέξις ἀσφαλῶς συντεθεισα ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ.

- στ. 104. *Θειτόκου*: Θεοτόκου κατὰ μετρικὴν παραχώρησιν.
- στ. 106. *Μυρία φῦλα*: ἐν Ἰλιάδος P 220 τὸ αὐτό.
- στ. 107. Ποῖον λσὸν ἐννοεῖ ὁ Μουσούρος ὁμιλῶν περὶ «Κελτῶν» εἶναι δυσδιάγνωστον. Πιθανῶς πρόκειται περὶ τῶν Γάλλων, οἵτινες ὁμως εἶχον ὀλιγώτερον κελτικὸν αἷμα ἢ γερμανικόν. Ἴσως καὶ περὶ τῶν κατοίκων τῶν Κάτω Χωρῶν, ἐν αἷς διειρηθήσαν ἐπὶ μακρότερον τὰ κελτικά φῦλα, χωρὶς νὰ φημίζωνται ὁμως ἰδιαιτέρως διὰ τὸ ἱπικόν.
- στ. 108. *Πρώοσιν*: ὀνομαστ. πρῶν (= ὑψωμα, ὄρος), πληθ. πρῶνες καὶ πρώονες παρ' Ὀμήρω.
- στ. 110. Ὁ ἑλβετικὸς στρατὸς ἔχαιρε μεγάλης φήμης μετὰ τὰς κατὰ τῶν Βουργουνδίων νίκας ἐν Βώ, Μορά (1476), Νανσὺ (1477), ηὐξήθη δὲ περισσότερο διὰ τῆς εὐρύνσεως τῆς ἑλβετικῆς ὁμοσπονδίας (1481, 1501, 1513).
- στ. 111. Εἰς τὸν στίχον αὐτὸν ἀναφέρεται τοιοῦτος τοῦ Jacobi Schorperi Bibracensis περὶ τῶν Γερμανῶν: «Μουσούρος δ' ἀνδρογίγαντας ἔφη», ἐκ τοῦ ποιήματος «Γερμανίας περιήγησις» εὐρισκομένου εἰς M. C r u s i i, Germanograecia, (Βασιλεία 1585), βιβλίον IV, σελ. 140.
- στ. 113-114. Καὶ πάλιν ὁ λόγος περὶ τῶν πολέμων ἐν Ἰταλίᾳ.
- στ. 118. Ὁ στίχος ἔχει καταφανῆ σχέσιν μὲ τὸν τῆς Ἰλιάδος B 352: «Ἄργεῖοι Τρώεσσι...κῆρα φέροντες».
- στ. 119. Ὁ ἴδιος Ὀμηρος ὀνομάζει τοὺς Παίονας ἀγκυλοτόξους ἐν Ἰλ. B 848, K 428. Ὁ Μουσούρος χρησιμοποιοῦν τὸ ὀμηρικὸν ἐπίθετον ἀναφέρεται βεβαίως εἰς τοὺς Οὐγγυροὺς κ. ἄ. συγχρόνους τοῦ κατοίκους τῆς ἀρχαίας Παιονίας.
- στ. 120. «Οἵτινες συχνὰ βρέχουν τὰς χειράς των μὲ τουρκικὸν αἷμα.»
- στ. 121. Ἐν τῷ α τῆς Ὀδυσσεΐας, στ. 72: «Φόρκυος ἀλὸς μέδοντος». Ἡ σύνθεσις μετὰ τοῦ ἀρχι — ὀφείλεται εἰς τὸν Μουσούρον.
- στ. 123. *Μεγακῆτες*: ἐπίθετον τῆς νηὸς καὶ παρ' Ὀμήρω ἐν Ἰλ. Θ 222, Λ 5,600.
- στ. 128. *Νόστιμον φέγγος*: φαίνεται νὰ ἔχη σχέσιν πρὸς τὸ «νόστιμον φάος» τοῦ Αἰσχύλου (Πέρσαι 261).
- στ. 131. Τὸ *αἴρειν* μετὰ τοῦ *θάρσους* ἐκ τῆς Ἰφιγενείας ἐν Αὐλίδι τοῦ Εὐριπίδου 1598.
- στ. 133. *Ἐλεύθερον ἡμαρ* ἐκ τῆς Ἰλιάδος Z 455 εἰλημμένον.
- στ. 135. Ἐν Ὀμ. Ἰλ. Φ 501: «κρατερῆφι βίηφιν».
- στ. 145. *Καθ' ὁδόν*: φαίνεται, ὅτι ὁ ποιητὴς ἔχει κατὰ νοῦν εἰκόνα ἀδόντων ἀνὰ τὰς ὁδοὺς καὶ ὀρχουμένων συγχρόνων του. Ἐχομεν δηλαδὴ στοιχειὸν ἐνταῦθα ἐκ τῆς συγχρόνου τοῦ ποιητοῦ ζωῆς ἀναφυόμενον ἐν μέσῳ τῆς ἀρχαιοπρεπείας τοῦ ποιήματος.
- στ. 148. *Δίκη*: αὕτη, ἄλλως Ἀστραία, ἦτο θυγάτηρ τῆς Θέμιδος καὶ τοῦ Διός, οὐχὶ δὲ τοῦ Ἀστραίου ὡς ἐν τῷ στίχῳ τούτῳ λέγεται. Ὁ ποιητὴς προφανῶς ἐρειδόμενος ἐπὶ τῆς ὁμοιότητος τῶν ὀνομάτων τὴν Δίκην λέγει θυγατέρα τοῦ Ἀστραίου.
- στ. 162. *Λόγων ὀγγύων* = τῆς ἀρχαίας παιδείας.
- στ. 164. *Νηιάδων προχοαῖς*: πιθανῶς πρόκειται περὶ ὄχθης καὶ οὐχὶ περὶ ἐκβολῆς ποταμίων ὑδάτων, ἀφ' οὗ ὁ Τίβερις ἐκβάλλει οὐχὶ πλησίον τῆς Ῥώμης. Κατὰ δὲ τὸν στ. 161 ἐν Ῥώμῃ λέγει ὁ ποιητὴς πρὸς τὸν Λέοντα νὰ «κατονάσση» τοὺς «πρωθήβας» καὶ νὰ ἰδρύσῃ τὴν Ἀκαδή-

- μειαν. (Περί τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς πρβλ. Ἰ. Καλιτσουνάκιν ἐν «Ἀθηνᾶ» ὡς ἄν. καὶ Θ. Δούκαν ἐν «Travels in various countries...», σελ. 5 κ. ἐ. Ὁρα βιβλιογραφίαν Μ. Μανούσακα ἐν σελ. 332 τῆς Ἐπετηρίδος Ἐταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τόμ. Β', 1939.)
- στ. 165. Ὁ τύπος Ἐκαδημείη σπάνιος ἀπαντᾷ εἰς Διογένην Λαέρτιον 3.7,8.
- στ. 166 Ζῆλος = ἄμιλλα.
- στ. 168. Ὁ στίχος ἀναφέρεται εἰς τὴν περὶ ἐκμαιεύσεως σωκρατικὴν διδασκαλίαν.
- στ. 172. Φωτός· ἀντὶ φάους. Ὁ τύπος δὲν ἀπαντᾷ παρὰ ποιηταῖς· ἐνίοτε παρὰ πεζογράφοις, Πλάτ. Πολ. 518 Α.
- στ. 173. Αὔθις· προφανῶς ὁ ποιητὴς ἀναφέρεται εἰς τὸν χρυσοῦν αἰῶνα τοῦ Αὐγούστου.
- στ. 175. Κλέος οὐρανόμηκες· τὸ αὐτὸ ἐν Ἀριστοφάνους Νεφέλαις 459.
- στ. 176. Ὑπερβόρειοι ἐλέγοντο οἱ Κέλται. Ἐνταῦθα βεβαίως δὲν πρόκειται περὶ αὐτῶν· ἡ λέξις πρέπει νὰ ἐρμηνευθῇ κυριολεκτικῶς.
- στ. 181. Πατὴρ τοῦ Λέοντος ἦτο ὁ Λαυρέντιος τῶν Μεδίκων. — Προπάππων = προγόνων.
- στ. 183. Βάξις κακὴ· σαφὴς ἀναφορὰ εἰς τὸν Ἀλέξανδρον Σ' Βοργίαν.
- στ. 190. Ταλαύρινον· ὀμηρικὸν ἐπίθετον τοῦ Ἄρσεως· Ἰλ. Ε 289, Υ 78.
- στ. 191. Ἑλλήνιον ἄλλος Ἑλικωνιάδων = ἡ ἐλληνικὴ παιδεία.
- στ. 192. Ὁρπήκεσσι· ἐννοοῦνται οἱ μέλλοντες μαθηταὶ τῆς Ἀκαδημίας.

Γ. Μ. ΣΗΦΑΚΗΣ